

สรุปผลการศึกษากฎหมาย กฎ ระเบียบ เพื่อลดอุปสรรคและเอื้อต่อการดำเนินธุรกิจของ MSME ประจำปีงบประมาณ 2568

งานศึกษาประเด็นโอกาสและอุปสรรคของ MSME เพื่อให้สอดคล้องกับข้อกฎหมาย EUDR

ในปี 2568 สสว. ได้มีเป้าหมายในการยกระดับนโยบายของประเทศไทยให้สอดคล้องกับแนวโน้มการมุ่งสู่ความยั่งยืนของโลก และสนับสนุนพัฒนาเพิ่มความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก โดยปีนี้ได้ให้ความสำคัญกับตลาดสหภาพยุโรป (European Union : EU) เนื่องจากสหภาพยุโรป (EU) เป็นทั้งตลาดส่งออกขนาดใหญ่ที่มีกำลังซื้อสูงและเป็นผู้นำด้านมาตรฐานและนวัตกรรมเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่ยั่งยืน โดย EU ได้ประกาศแผนปฏิรูปสีเขียว (European Green Deal) ซึ่งเป็นการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดย EU มีการออกกฎหมาย กฎ ระเบียบ และมาตรการต่างๆ ภายใต้ EU Green Deal เป็นจำนวนมาก หนึ่งในกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อ SME ของไทย คือ กฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่า (EU Deforestation Regulation : EUDR) กฎหมาย EUDR นี้ บังคับใช้กับผู้ประกอบการ (Operators) และผู้ค้า (Traders) สำหรับสินค้าและผลิตภัณฑ์แปรรูปที่มาจากยางพารา ไม้ปาล์มน้ำมัน โกโก้ กาแฟ ถั่วเหลือง และข้าว จากมูลค่าการส่งออกของประเทศไทยในสินค้าทั้ง 7 กลุ่มนี้ ในปี 2567 พบว่า มีมูลค่าการส่งออกถึง 1,166 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ด้วยเหตุนี้ สสว. จึงศึกษาประเด็นโอกาสและอุปสรรคของ MSME เพื่อให้สอดคล้องกับข้อกฎหมาย EUDR โดยวิเคราะห์โครงสร้างกฎหมาย EUDR ประกอบกฎหมายของประเทศ เพื่อทำให้ทราบถึงโอกาสและความท้าทายที่ MSME ต้องเผชิญ พร้อมกับมีข้อเสนอแนะเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการประกอบธุรกิจให้กับ SME

วิธีการศึกษาดำเนินการโดยการรวบรวมข้อมูลทั้งในขั้นทุติยภูมิ และปฐมภูมิและนำมาวิเคราะห์เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสม โดยมีการเก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ ผู้ประกอบการ MSME เป็นต้น ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ด้วยการทำแบบสอบถาม จำนวน 152 ราย การสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 62 คน การประชุมระดมความคิดเห็น 12 ครั้ง รวมจำนวน 231 คน และการประชุมรับฟังความคิดเห็นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน 6 ครั้ง จำนวน 155 คน

1. ผลการศึกษา

1.1 การวิเคราะห์กฎหมาย EUDR

กฎหมายว่าด้วยสินค้าปลอดการตัดไม้ทำลายป่า (EU Deforestation Regulation: EUDR) เป็นกฎหมายสำคัญของสหภาพยุโรปที่ประกาศใช้เมื่อปี 2563 มีเป้าหมายเพื่อลดการตัดไม้ทำลายป่าและการเสื่อมโทรมของป่า โดยกำหนดให้สินค้าโภคภัณฑ์ 7 ประเภท ได้แก่ ปาล์มน้ำมัน, ยางพารา, ถั่วเหลือง, กาแฟ, โกโก้, เนื้อวัว และไม้ รวมถึงผลิตภัณฑ์ต่อเนื่อง เช่น หนังสือ กระดาษ และเฟอร์นิเจอร์ ต้องสามารถพิสูจน์ได้ว่าไม่เกี่ยวข้องกับการตัดไม้ทำลายป่าหลังวันที่ 31 ธันวาคม 2563 (deforestation-free) และผลิตตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องของประเทศผู้ผลิต

กลุ่มเป้าหมายของกฎหมาย คือ Operator หมายถึง ผู้ที่นำสินค้าเข้าสู่ตลาดสหภาพยุโรปเป็นครั้งแรก หรือผู้ที่ส่งออกสินค้าออกจาก EU และ Trader หมายถึง ผู้ที่ซื้อขายสินค้าภายในตลาด EU ต่อจาก Operator เช่น ผู้นำเข้า ผู้ค้าส่ง ผู้ค้าปลีก

EUDR มีผลบังคับใช้ (Entry into force) ตั้งแต่วันที่ 29 มิถุนายน 2566 และจะมีผลในทางปฏิบัติ (Entry into application) กับผู้ประกอบการในสหภาพยุโรป โดยผู้ประกอบการและผู้ค้ารายใหญ่ (Large Operators and traders) ต้องปฏิบัติตามตั้งแต่ 30 ธันวาคม 2568 และผู้ประกอบการและผู้ค้ารายย่อย (SME) ต้องปฏิบัติตามตั้งแต่ 30 มิถุนายน 2569

แม้ EUDR ไม่ได้บังคับใช้กับผู้ประกอบการไทยโดยตรง แต่ด้วยการที่ Operator และ Trader ใน EU ต้องรับผิดชอบตลอดห่วงโซ่อุปทาน ทำให้ ผู้ส่งออกไทยหรือผู้ผลิตในประเทศไทยที่เป็นประเทศต้นทาง ต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดนี้โดยปริยาย หากต้องการคงการเข้าถึงตลาด EU

ประเด็นวิเคราะห์กฎหมาย EUDR ในมุมมองประเทศไทย

(1) นิยาม “ป่าไม้” (Forest) และความแตกต่างกับกฎหมายไทย EUDR นิยาม “ป่าไม้” ตามเกณฑ์เชิงกายภาพและชีวภาพ คือ พื้นที่ไม่น้อยกว่า 0.5 เฮกตาร์ มีต้นไม้สูงกว่า 5 เมตร และเรือนยอดครอบคลุมมากกว่า 10% โดยไม่รวมพื้นที่เกษตรหรือเขตเมือง ขณะที่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 มาตรา 4 กำหนดว่า “ป่า” หมายถึงที่ดินที่มีเอกสารสิทธิตามกฎหมายที่ดิน ไม่ว่าจะไม้ต้นไม้อ่อนหรือไม้อิงตาม ความต่างนี้ทำให้พื้นที่บางประเภทอาจถูกตีความไม่ตรงกัน เช่น ที่ดินทำกินของเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีเอกสารสิทธิ อาจเป็น “ป่า” ตามกฎหมายไทย แต่ไม่ใช่ป่าตามเกณฑ์ EUDR หรือพื้นที่เกษตรที่กฎหมายไทยไม่ถือว่าเป็นป่า แต่อาจถูกมองว่าเป็น “ป่า” ตามเกณฑ์ EUDR หากมีต้นไม้ครอบคลุมมากกว่า 10% ความเหลื่อมล้ำเชิงนิยามนี้อาจก่อให้เกิดข้อพิพาทและความเสี่ยงต่อการถูกปฏิเสธสินค้า

(2) สิทธิการใช้ประโยชน์ในที่ดิน EUDR กำหนดให้การผลิตต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศผู้ผลิตในมิติสิทธิการใช้ที่ดิน แต่ไม่ได้ระบุขอบเขตชัดเจนว่าครอบคลุมสิทธิใดบ้าง ประเทศไทยมีกฎหมายหลายฉบับเกี่ยวกับสิทธิที่ดิน ได้แก่ ประมวลกฎหมายที่ดิน, กฎหมายป่าไม้, กฎหมายอุทยาน, กฎหมาย ส.ป.ก. และกฎหมายปฏิรูปที่ดิน ซึ่งต่างกำหนดสิทธิในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น โฉนด, น.ส.3 ก., ส.ป.ก. หรือสิทธิชุมชน ความไม่ชัดเจนนี้ทำให้ผู้ประกอบการไทย โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีเอกสารสิทธิที่ดิน อาจไม่สามารถพิสูจน์การปฏิบัติตามได้ครบถ้วน

(3) การตีความการปฏิบัติตาม “กฎหมายประเทศผู้ผลิต” มาตรา 3 ของ EUDR ระบุให้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศผู้ผลิตใน 8 ด้าน ได้แก่ สิทธิที่ดิน, สิ่งแวดล้อม, ป่าไม้, สิทธิบุคคลที่สาม, แรงงาน, สิทธิมนุษยชน, FPIC และกฎหมายภาษี/การค้า แต่ไม่ได้กำหนดว่าผู้ประกอบการต้อง “ปฏิบัติตามครบทุกมาตรา” หรือเพียงไม่ละเมิดสาระสำคัญ หากตีความเข้มงวด ผู้ส่งออกไทยอาจต้องพิสูจน์ว่าทุกห่วงโซ่ปฏิบัติตามทุกกฎหมายย่อย (เช่น ค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำ วันลา การจัดการมลพิษ) ซึ่งแทบจะเป็นไปไม่ได้สำหรับ SMEs และเกษตรกรรายย่อย

(4) กระบวนการ Due Diligence: ภาระเชิงโครงสร้าง หัวใจของ EUDR คือ การบังคับให้ Operator และ Trader ทำ due diligence ครอบคลุม 3 ขั้นตอนหลัก

- **การจัดเก็บข้อมูล:** บันทึก geolocation แปลงเพาะปลูก (polygon) ของทุกล็อตสินค้า ข้อมูล supply chain และคู่ค้าทุกราย
- **การวิเคราะห์ความเสี่ยง:** ใช้ข้อมูลจากหลายแหล่ง เช่น ดาวเทียม แผนที่ภูมิศาสตร์ กฎหมายท้องถิ่น และรายงานความเสี่ยงของประเทศ
- **การลดความเสี่ยง:** หากพบความเสี่ยง ต้องมีมาตรการลดจนเหลือน้อยหรือไม่มีเลย

กระบวนการนี้สร้างภาระมากต่อผู้ประกอบการไทย โดยเฉพาะ SME ที่ขาดระบบแผนที่และฐานข้อมูลดิจิทัล ในทางปฏิบัติ ผู้แปรรูปและผู้ส่งออกอาจลดความเสี่ยงด้วยการเลือกซื้อจากผู้ผลิตรายใหญ่ที่มีความพร้อม ทำให้ SME ถูกกันออกจากห่วงโซ่อุปทาน

(5) **การจัดเก็บข้อมูลและผลกระทบด้านความมั่นคง** ข้อกำหนดให้เก็บข้อมูลในระดับแปลงปลูกละเอียด (polygon-level) มีนัยต่อความมั่นคง เนื่องจากข้อมูลดังกล่าวอาจเปิดเผยการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติของประเทศ หากถูกส่งต่อไปยัง EU อาจกลายเป็นข้อมูลเชิงลึกที่ประเทศคู่ค้าสามารถเข้าถึงและใช้ต่อรองทางการค้าได้

(6) **กลไกร้องเรียน (Substantiated Concerns)** กฎหมายเปิดให้บุคคลหรือองค์กรใด ๆ ใน EU สามารถยื่นข้อกังวลต่อคณะกรรมการยุโรปได้ หากสงสัยว่าสินค้าไม่เป็นไปตามกฎ แม้ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจน สิ่งนี้สร้างความเสี่ยงให้ผู้ประกอบการไทยถูก NGO หรือคู่แข่งร้องเรียน ทำให้ต้องแบกรับต้นทุนการพิสูจน์ตนเองสูงขึ้น

(7) **ผลกระทบต่อผู้ประกอบการ** เมื่อรวมทุกปัจจัย EUDR อาจสร้างความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้างโดยเกษตรกรรายย่อยและ SME ไทยจะเผชิญภาระเกินกำลังในการทำ Traceability และ Due Diligence หากไม่มีระบบสนับสนุนจากรัฐ ผู้ส่งออกอาจเลือกพึ่งพาผู้ผลิตรายใหญ่ ทำให้เกษตรกรรายย่อยและ SME สูญเสียโอกาสทางการค้าและถูกกีดกันออกจากตลาด EU

บทสรุป แม้ EUDR จะบังคับใช้โดยตรงกับ Operator และ Trader ใน EU แต่ด้วยลักษณะของห่วงโซ่อุปทานที่เชื่อมโยงกัน ทำให้ผู้ส่งออกและผู้ผลิตไทยต้องปรับตัวตามโดยปริยาย ประเด็นที่ท้าทายสำหรับประเทศไทย ได้แก่ ความแตกต่างของนิยามป่าไม้กับกฎหมายไทย ปัญหาสิทธิที่ดิน การปฏิบัติตามกฎหมายทั้ง 8 หมวด ความซับซ้อนของกระบวนการ Due Diligence การจัดเก็บข้อมูลระดับแปลง และความเสี่ยงจากกลไกร้องเรียน

EUDR จะเริ่มบังคับใช้กับผู้ประกอบการรายใหญ่ในสหภาพยุโรป ตั้งแต่ 30 ธันวาคม 2568 และกับผู้ประกอบการ SME ในสหภาพยุโรป ตั้งแต่ 30 มิถุนายน 2569 ซึ่งหมายความว่าผู้ประกอบการไทยที่ส่งออกสินค้ากลุ่มนี้ จะต้องเร่งเตรียมความพร้อมในช่วงปี 2568 อย่างจริงจัง เพราะหากไม่สามารถทำตามข้อกำหนด ประเทศไทยอาจเผชิญความเสี่ยงที่จะสูญเสียตลาดในสหภาพยุโรป

1.2 การวิเคราะห์กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษากฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่า (EU Regulation on Deforestation-free products: EUDR) พบว่า มีประเด็นสำคัญตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 3 คือ การห้ามวางจำหน่ายหรือนำเข้าสินค้าที่เกี่ยวข้องในตลาดสหภาพยุโรป เว้นแต่จะสามารถพิสูจน์ได้ว่าสินค้านั้น (1) ปราศจากการตัดไม้ทำลายป่าหลังวันที่ 31 ธันวาคม 2563 (31 December 2020), (2) ผลิตขึ้นตาม “กฎหมายที่เกี่ยวข้องของประเทศผู้ผลิต” และ (3) ผ่านกระบวนการตรวจสอบสถานะ (Due Diligence) อย่างเหมาะสม

โดยเฉพาะในข้อ (2) นั้น “กฎหมายที่เกี่ยวข้องของประเทศผู้ผลิต” มีขอบเขตกว้างครอบคลุมกฎหมายหลากหลายประเภทที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การผลิตสินค้า ได้แก่

(ก) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการใช้ที่ดิน

(ข) กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ รวมถึงการจัดการป่าไม้และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ในกรณีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเก็บเกี่ยวไม้

(ค) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

(ง) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของบุคคลภายนอก (third parties)

(จ) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิแรงงาน

(ฉ) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนที่ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายระหว่างประเทศ

(ช) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหลักการให้ความยินยอมโดยเสรี ล่วงหน้า และโดยมีข้อมูลครบถ้วน (FPIC) ตามที่บัญญัติไว้ในปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนพื้นเมือง

(ซ) กฎหมายด้านภาษี มาตรการต่อต้านการทุจริต การค้า และศุลกากร

ดังนั้น ในการจำหน่ายหรือผลิตสินค้าเพื่อเข้าสู่ตลาดสหภาพยุโรป ผู้ประกอบการจะต้องไม่ละเมิดกฎหมายเหล่านี้ ซึ่งถือว่ามีขอบเขตครอบคลุมกว้างขวางทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม สิทธิมนุษยชน และกฎหมายเศรษฐกิจของประเทศผู้ผลิต โดยการละเมิดในข้อใดข้อหนึ่งอาจนำไปสู่การถูกห้ามจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในตลาดยุโรปอย่างถาวรหรือชั่วคราว

(1) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิในการใช้ที่ดิน

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิการใช้ที่ดินในประเทศไทยมีหลายฉบับที่ครอบคลุมมิติของการอนุญาตให้ประชาชนเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐโดยไม่มีกรรมสิทธิ์ ซึ่งเป็นลักษณะที่สอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ที่ให้ความสำคัญกับการมีสิทธิในการใช้ที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (legal land use rights) แม้จะไม่ได้ถือครองกรรมสิทธิ์โดยตรง โดยกฎหมายเหล่านี้ได้กำหนดกลไกในการให้โอกาสแก่ประชาชน โดยเฉพาะผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าสงวน อุทยานแห่งชาติ หรือพื้นที่รัฐอื่น ๆ มาก่อน เพื่อให้สามารถดำรงชีพและประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคงภายใต้หลักการอนุรักษ์และการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

หนึ่งในกฎหมายหลักที่เกี่ยวข้องคือ พระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นกฎหมายสำคัญที่กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) มีอำนาจในการกำหนดนโยบายและแผนการจัดการที่ดินของรัฐในลักษณะการจัดที่ดินแปลงรวมให้ประชาชนใช้ประโยชน์ โดยไม่ให้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่สามารถใช้เพื่ออยู่อาศัยและประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือเลี้ยงสัตว์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งนี้ กลไกของ คทช. ได้ให้ความสำคัญกับการพิจารณาสิทธิของประชาชนที่อยู่ในพื้นที่มาก่อน เช่น ในกรณีพื้นที่ป่าสงวนหรือพื้นที่อนุรักษ์ที่ประชาชนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนการประกาศเขตพื้นที่ โดยสามารถอยู่ต่อไปได้ภายใต้ข้อกำหนดในการไม่บุกรุกพื้นที่ใหม่ และต้องไม่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการในลักษณะนี้ช่วยลดแรงจูงใจในการบุกรุกพื้นที่ป่า และส่งเสริมให้ประชาชนที่ยากจนสามารถเข้าถึงที่ดินทำกินได้โดยถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งนำไปสู่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และยังเอื้อต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ร่วมกับรัฐ

ในลักษณะเดียวกัน พระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2511 ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนที่ขาดแคลนที่ดินทำกินสามารถเข้าร่วมใน "นิคมสร้างตนเอง" หรือ "นิคมสหกรณ์" ที่รัฐจัดตั้งขึ้นบนที่ดินของรัฐ โดยประชาชนที่ผ่านการคัดเลือกจะได้รับอนุญาตให้เข้าใช้ที่ดินตามแผนผังและเงื่อนไขที่กำหนด โดยไม่มีกรรมสิทธิ์ในช่วงแรก แต่หากทำประโยชน์ครบตามระยะเวลา (ไม่น้อยกว่า 5 ปี) และปฏิบัติตามเงื่อนไข เช่น การชำระเงินช่วยเหลือ และการดำเนินกิจกรรมเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่อง ก็สามารถยื่นขอเอกสารสิทธิได้ในภายหลัง กฎหมายฉบับนี้มีบทบาทสำคัญในการจัดสรรที่ดินให้แก่ประชาชนกลุ่มเปราะบางที่ไม่มีที่ดินมาก่อน และยังเป็นกลไกในการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นระบบโดยรัฐให้การสนับสนุนด้านอาชีพ โครงสร้างพื้นฐาน และทรัพยากรที่จำเป็น

นอกจากนี้ **พระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518** ซึ่งกำหนดการจัดสรรที่ดินส.ป.ก. ให้แก่เกษตรกร โดยอาศัยที่ดินของรัฐ เช่น ที่ราชพัสดุ ป่าสงวนบางส่วน หรือที่ดินรกร้างเพื่อนำมาจัดสรรให้เกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีที่ดินหรือมีไม่เพียงพอสำหรับประกอบอาชีพ การจัดสรรในพื้นที่ ส.ป.ก.มักอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ห้ามโอนกรรมสิทธิ์ และในบางกรณีก็จัดให้ใช้ในลักษณะการเช่าหรือเช่าซื้อ ทั้งนี้การถือสิทธิ์ใช้ประโยชน์ตามกฎหมาย ส.ป.ก. ทำให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่ทำกินได้อย่างถูกกฎหมาย มีโอกาสเข้าถึงแหล่งทุน การสนับสนุนด้านการเกษตร และสวัสดิการจากภาครัฐ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและความยากจนในพื้นที่ชนบท

สำหรับกรณีของที่ราชพัสดุตาม**พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2562** ก็ได้มีการกำหนดให้กรมธนารักษ์สามารถนำที่ดินของรัฐที่ยังไม่มีการใช้ประโยชน์หรือเลิกใช้แล้ว มาจัดให้ภาคประชาชนใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของรัฐได้ เช่น การจัดให้เช่าเพื่อเกษตรกรรม การตั้งชุมชน หรือกิจกรรมเพื่อการสาธารณประโยชน์ โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ซึ่งแม้ประชาชนจะไม่ได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ก็สามารถอยู่อาศัยหรือประกอบอาชีพอย่างถูกต้องตามกฎหมาย สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนและการลดแรงกดดันต่อพื้นที่ป่าธรรมชาติ

นอกจากกฎหมายเฉพาะด้านที่กล่าวมาแล้ว **ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497** และ **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์** ยังเป็นรากฐานสำคัญที่กำหนดหลักการว่าด้วยกรรมสิทธิ์และทรัพย์สินในที่ดิน โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับเอกสารสิทธิ์ เช่น โฉนด น.ส.3 น.ส.3ก. หรือหนังสือรับรองการทำประโยชน์ที่เป็นกลไกในการแสดงสิทธิครอบครองของประชาชน ซึ่งในหลายกรณีถูกนำไปใช้ในพื้นที่ที่เคยเป็นป่าสงวนมาก่อนแต่มีการใช้ประโยชน์มาก่อนหน้า โดยกฎหมายก็เปิดช่องให้สามารถออกเอกสารสิทธิ์ได้ในบางเงื่อนไข หากไม่กระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติหรือประโยชน์สาธารณะ โดยการควบคุมของคณะกรรมการจัดที่ดินแห่งชาติ

ในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดิน ยังปรากฏในกฎหมายอื่น ๆ โดยเฉพาะในกลุ่มกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ เช่น **พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507** และ **พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562** ซึ่งต่างก็มีบทบัญญัติที่เปิดช่องให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อนการประกาศเขตป่าหรืออุทยาน สามารถอยู่อาศัยและใช้ประโยชน์ในที่ดินได้โดยไม่ให้กรรมสิทธิ์ แต่ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขและมาตรการควบคุมอย่างเคร่งครัด โดยในกรณีของกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ กฎหมายได้กำหนดให้สามารถอนุญาตให้ประชาชนทำกินในพื้นที่ได้ตามมาตรา 16 และมาตรา 19 ซึ่งครอบคลุมถึงพื้นที่ที่มีการครอบครองมาก่อนและไม่มีการขยายพื้นที่เพิ่มเติม ขณะที่ในกรณีของกฎหมายอุทยานแห่งชาติ ได้ระบุไว้ชัดเจนในมาตรา 64 และมาตรา 121 ว่าประชาชนที่อยู่อาศัยและทำกินมาก่อนการประกาศเขตอุทยานสามารถยื่นขอใช้พื้นที่ภายใต้แนวทางการบริหารจัดการร่วมกับรัฐ และต้องปฏิบัติตามแผนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยมีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช เป็นผู้ควบคุมดูแล ทั้งนี้ การเปิดช่องทางตามกฎหมายทั้งสองฉบับนี้ เป็นกลไกที่สะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับสิทธิของประชาชนดั้งเดิมในพื้นที่ ควบคู่กับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางการใช้ที่ดินอย่างถูกกฎหมายที่ไม่ละเลยมิติของความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

โดยสรุป จะเห็นได้ว่า บริบทของกฎหมายไทยเกี่ยวกับสิทธิการใช้ที่ดิน แม้ไม่ถึงขั้นให้กรรมสิทธิ์ในหลายกรณี แต่ได้มีการวางระบบและกลไกทางกฎหมายที่เปิดทางให้ประชาชนสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้เกิดความมั่นคงในชีวิตและอาชีพ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อการอนุรักษ์ป่าไม้หรือทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งยังสอดคล้องกับหลักการของ EUDR ในการรับรองสิทธิ

ในการใช้ที่ดินอย่างชอบธรรม (legal tenure rights) อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการลดการตัดไม้ทำลายป่า และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคเกษตรและห่วงโซ่อุปทาน

(2) กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ รวมถึงการจัดการป่าไม้และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ในกรณีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเก็บเกี่ยวไม้

จากการศึกษากฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้รวมถึงการจัดการป่าไม้และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ในกรณีที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเก็บเกี่ยวไม้ พบว่าสอดคล้องกับแนวทางตามข้อกำหนดของ EUDR ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในเชิงการคุ้มครองพื้นที่ป่า การควบคุมการใช้ประโยชน์ และการจัดการสิทธิของประชาชนที่อาศัยหรือทำกินในพื้นที่ป่า

หนึ่งในกฎหมายหลักที่ใช้ควบคุมการใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทยคือ **พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม** ซึ่งได้วางโครงสร้างทางกฎหมายในการจำแนกประเภทไม้หวงห้าม การควบคุมการทำไม้ การเคลื่อนย้ายไม้ การแปรรูปไม้ รวมถึงการจัดเก็บค่าภาคหลวงจากทรัพยากรป่าไม้ กฎหมายฉบับนี้ยังได้กำหนดกลไกในการตรวจสอบที่เข้มงวด เพื่อป้องกันการตัดไม้ผิดกฎหมายและการค้าผลิตภัณฑ์ไม้ที่ไม่ได้รับการรับรอง นอกจากนี้ยังเปิดช่องให้มีการออกหนังสือรับรองไม้สำหรับไม้ที่ปลูกโดยชอบในที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับหลักการ “traceability and legality” ตามข้อกำหนดของ EUDR ที่เน้นให้ไม้และผลิตภัณฑ์จากป่าในห่วงโซ่อุปทานต้องสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้และมาจากแหล่งที่ถูกกฎหมาย

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 มีบทบาทสำคัญในการกำหนดให้พื้นที่ป่าธรรมชาติบางแห่งเป็น “ป่าสงวนแห่งชาติ” เพื่อป้องกันการบุกรุกและรักษาสภาพระบบนิเวศไว้ให้ยั่งยืน โดยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ บุคคลทั่วไปจะไม่สามารถเข้าใช้พื้นที่เพื่ออยู่อาศัยหรือทำประโยชน์ได้ เว้นแต่ได้รับอนุญาตตามเงื่อนไขที่กำหนด โดยเฉพาะมาตรา 16 ทวิ ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนที่อาศัยหรือทำกินในพื้นที่มาก่อนมีสิทธิขออนุญาตอยู่อาศัยได้ภายใต้กรอบเวลาที่กำหนด และต้องไม่ขยายพื้นที่เพิ่มเติม ทั้งยังต้องร่วมมือกับรัฐในการอนุรักษ์ป่าไม้ มาตรการนี้แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานแนวทางการอนุรักษ์กับสิทธิของประชาชนเดิมซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ EUDR ที่ให้ความสำคัญกับ legal land use rights โดยไม่ส่งเสริมการตัดไม้ทำลายป่าใหม่ และสนับสนุนรูปแบบการใช้ประโยชน์ป่าที่มีส่วนร่วม.

ในส่วนของ**พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562** เป็นอีกกฎหมายที่กำหนดกรอบการจัดตั้งและบริหารพื้นที่ป่าที่มีคุณค่าสูงทางระบบนิเวศหรือมีความหลากหลายทางชีวภาพที่โดดเด่น โดยห้ามการกระทำใด ๆ ที่อาจทำให้ทรัพยากรเสื่อมโทรมหรือเปลี่ยนแปลงสภาพป่า เว้นแต่ในกรณีที่ได้รับอนุญาตเพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการหรือเพื่อประโยชน์สาธารณะ อย่างไรก็ตาม มาตรา 64 ได้เปิดโอกาสให้มีการจัดทำ “โครงการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติในอุทยานแห่งชาติ” เพื่อแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าอนุรักษ์สำหรับประชาชนที่อยู่อาศัยหรือทำกินมาก่อนปี 2557 (ตามมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 30 มิถุนายน 2557) โดยอนุญาตให้อาศัยและใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อดำรงชีพได้ภายใต้เงื่อนไขที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ เช่น ห้ามขยายพื้นที่ ห้ามโอนสิทธิ ห้ามสร้างสิ่งปลูกสร้างที่ขัดกับภูมิทัศน์ธรรมชาติ และต้องร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งแนวทาง “อยู่ร่วมกับป่า” นี้สะท้อนความพยายามในการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับสิทธิมนุษยชน ที่เกิดจากความพยายามสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และสิทธิประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ EUDR ที่ให้ยอมรับสิทธิของชุมชนเดิมภายใต้การควบคุมที่ชัดเจน ไม่ละเมิดพื้นที่อนุรักษ์ และป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจใหม่

นอกจากนี้ยังมีกฎกระทรวงและพระราชกฤษฎีกา ที่ออกตามพระราชบัญญัติหลัก เช่น กฎกระทรวงว่าด้วยการขออนุญาตทำประโยชน์ในเขตป่า (พ.ศ. 2558) และกฎกระทรวงว่าด้วยการอนุญาตทำไม้หวงห้าม (พ.ศ. 2560) ซึ่งวางแนวทางการอนุญาตในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งการเกษตร การอยู่อาศัย การวิจัย หรือกิจกรรมที่จำเป็นอื่น ๆ โดยมีการกำหนดพื้นที่ชัดเจน ตรวจสอบคุณสมบัติของผู้ขอ และควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างละเอียด ซึ่งช่วยลดการใช้ทรัพยากรเกินขอบเขต และป้องกันผลกระทบต่อป่าที่อาจละเมิดแนวทางของ EUDR

ในเชิงการกำหนดพื้นที่อนุรักษ์ กฎหมายไทยยังมีการจำแนกประเภทของพื้นที่เป็น “พื้นที่คุ้มครอง” และ “พื้นที่อนุรักษ์” เช่น ป่าสงวนแห่งชาติ เขตห้ามล่าสัตว์ป่า อุทยานแห่งชาติ เขตป่าชายเลน เขตมรดกทางธรรมชาติ และพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นที่มีบทบาทในการดูแลทรัพยากร ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของหน่วยงานรัฐ อาทิ กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยพื้นที่เหล่านี้สามารถยืนยันได้ว่าอยู่ภายใต้ “protected status” ตามนิยามของ EUDR และหากมีการนำไม้หรือสินค้าเกษตรจากพื้นที่เหล่านี้ออกไปใช้ ต้องได้รับการตรวจสอบและรับรองอย่างเคร่งครัดถึงแหล่งที่มาที่ไม่ละเมิดสถานะของพื้นที่

กล่าวโดยสรุป กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ในประเทศไทยแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ควบคู่กับการจัดระเบียบการใช้ประโยชน์อย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยเฉพาะการเปิดช่องให้ประชาชนที่อยู่มาก่อนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์โดยไม่ละเมิดหลักการอนุรักษ์ ทั้งในพื้นที่ป่าสงวน อุทยาน หรือป่าเสื่อมโทรม ตลอดจนการควบคุมการทำไม้และการค้าผลิตภัณฑ์ไม้ด้วยระบบการอนุญาต การตรวจสอบ และการออกใบรับรองอย่างเข้มงวด แนวทางเหล่านี้สามารถสะท้อนการปฏิบัติตามข้อกำหนดของ EUDR ในหลายประเด็นสำคัญ ทั้งในเรื่องการใช้ที่ดินอย่างถูกกฎหมาย (legal land use), การคุ้มครองป่า (deforestation-free), การรับรองและตรวจสอบย้อนกลับของไม้ (traceability & legality), และการคุ้มครองสิทธิของชุมชนที่มีอยู่เดิม (respect for customary tenure) จึงสามารถกล่าวได้ว่า ระบบกฎหมายป่าไม้ของไทยมีศักยภาพสูงในการรองรับความต้องการของตลาดต่างประเทศที่เน้นความยั่งยืนและความรับผิดชอบในห่วงโซ่อุปทาน

(3) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิ่งแวดล้อม

ข้อกำหนดของ EUDR ได้เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการรับรองว่า ผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายในตลาด EU จะต้องไม่ก่อให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่า หรือส่งผลกระทบร้ายแรงต่อสิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพ กฎหมายของประเทศไทยในหลายฉบับได้ให้ความสำคัญกับประเด็นนี้อย่างครอบคลุม โดยมีการวางระบบการควบคุมมลพิษ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม และการรักษาคุณภาพชีวิตของประชาชนในมิติสภาพแวดล้อมไว้โดยชัดเจน ซึ่งสามารถสะท้อนความสอดคล้องกับหลักการของ EUDR ได้ในหลายมิติ

กฎหมายหลักที่เป็นกรอบในการบริหารจัดการและคุ้มครองสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยคือ **พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535** ซึ่งถือเป็น “กฎหมายแม่บท” ในการกำหนดนิยาม หลักการ และกลไกในการควบคุมคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยครอบคลุมทั้งน้ำ อากาศ ดิน เสียง และมลสารอันตรายต่าง ๆ กฎหมายฉบับนี้กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ และมีการกำหนด “มาตรฐานสิ่งแวดล้อม” ที่ใช้ควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิด ทั้งยังส่งเสริมให้มีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) หรือผลกระทบสุขภาพ (HIA) สำหรับโครงการขนาดใหญ่หรือโครงการที่อาจส่งผลกระทบรุนแรงต่อทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังกำหนดมาตรการคุ้มครองพื้นที่เปราะบาง เช่น

เขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนองค์การภาคประชาชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กฎหมายฉบับนี้ จึงมีความสอดคล้องโดยตรงกับเจตนารมณ์ของ EUDR ที่เน้นการลดผลกระทบจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อระบบนิเวศ และสนับสนุนการผลิตที่ยั่งยืนโดยไม่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมหรือป่าไม้

อีกกฎหมายหนึ่งที่มีบทบาทเชิงสนับสนุนอย่างสำคัญคือ **พระราชบัญญัติการสาธารณสุข พ.ศ. 2535** ซึ่งแม้จะมีเป้าหมายหลักด้านสุขอนามัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยของประชาชน แต่ก็มีบทบัญญัติหลายส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการของเสีย การควบคุมกิจการที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ และการรักษาสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่น โดยให้อำนาจท้องถิ่นในการออกข้อบัญญัติ ควบคุมการกำจัดมูลฝอยการประกอบกิจการที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และมาตรการเชิงป้องกันภัยด้านสุขภาพ ซึ่งครอบคลุมถึงการปล่อยมลพิษ การทิ้งของเสีย และการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ชุมชน กฎหมายฉบับนี้จึงช่วยสนับสนุนการควบคุมกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดมลพิษหรือความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมระดับฐานราก ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบการตรวจสอบห่วงโซ่การผลิตภายใต้ข้อกำหนดของ EUDR

พระราชบัญญัติการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 เป็นอีกหนึ่งกฎหมายที่มีความเกี่ยวข้องกับข้อกำหนดของ EUDR ในประเด็นความหลากหลายทางชีวภาพและการคุ้มครองพื้นที่อนุรักษ์ โดยกฎหมายฉบับนี้ได้กำหนดมาตรการในการคุ้มครองสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง รวมถึงพื้นที่อยู่อาศัยของสัตว์ เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า และพื้นที่เตรียมการอนุรักษ์ โดยกำหนดเงื่อนไขการใช้พื้นที่อย่างเข้มงวด ห้ามบุกรุก ครอบครอง ล่าสัตว์ หรือทำลายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อนุรักษ์ เว้นแต่ในกรณีที่ได้รับอนุญาตอย่างถูกต้อง กฎหมายฉบับนี้จึงเป็นกลไกสำคัญในการรักษาระบบนิเวศของประเทศไทย และสอดคล้องกับแนวทางของ EUDR ในการส่งเสริมการผลิตที่ไม่ละเมิดพื้นที่อนุรักษ์และไม่ส่งผลกระทบต่อสัตว์ป่าและระบบนิเวศธรรมชาติ

ในด้านของการใช้ทรัพยากรชีวภาพ **พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542** มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์กรรมพืชพื้นเมือง โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนที่อนุรักษ์และใช้พันธุ์พืชเฉพาะถิ่นสามารถขอจดทะเบียนพันธุ์พืชและได้รับสิทธิในการผลิต ขาย หรือวิจัยเพื่อพัฒนาต่อเนื่อง โดยต้องมีข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์เมื่อมีการใช้พันธุ์พืชดังกล่าวในเชิงพาณิชย์ กฎหมายนี้ส่งเสริมแนวทางการใช้ทรัพยากรชีวภาพอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ลดความเสี่ยงจากการแสวงหาประโยชน์โดยไม่ได้รับความยินยอมจากเจ้าของทรัพยากร ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญที่ EUDR ให้ความสำคัญในเรื่องการเคารพสิทธิของชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นในห่วงโซ่อุปทาน

นอกจากนี้ การควบคุมกิจการอุตสาหกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมได้รับการกำกับดูแลผ่าน **พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535** ซึ่งแบ่งโรงงานออกเป็น 3 จำพวกตามระดับการควบคุม และกำหนดให้โรงงานต้องปฏิบัติตามมาตรการป้องกันอันตราย ควบคุมมลพิษ และปฏิบัติตามข้อกำหนดด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การจัดการของเสีย วัตถุอันตราย และความปลอดภัยในการประกอบกิจการ โดยมีระบบการอนุญาต การตรวจสอบ การสั่งหยุดกิจการ และการอุทธรณ์อย่างเป็นระบบ กฎหมายฉบับนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมไม่ให้อุตสาหกรรมสร้างความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม และสามารถเชื่อมโยงกับการประเมินความเสี่ยงในห่วงโซ่อุปทานของ EUDR ได้โดยตรง โดยเฉพาะในกรณีที่มีการจัดหาและแปรรูปวัตถุดิบที่มาจากพื้นที่ที่มีความเสี่ยงสูง

พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการควบคุมการผลิต การนำเข้า การใช้ และการทำลายวัตถุอันตรายที่อาจมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ เช่น สารเคมี สารพิษ วัตถุไวไฟ หรือของเสียอันตรายต่าง ๆ โดยมีการจำแนกวัตถุอันตรายออกเป็น 4 ชนิดตามระดับความเสี่ยง และ

กำหนดขั้นตอนการอนุญาต การแจ้ง การควบคุม และการประกาศเขตห้ามใช้ ซึ่งสอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ที่เน้นการควบคุมการใช้สารเคมีในกระบวนการผลิต การขนส่ง และการจัดการของเสีย โดยเฉพาะสารที่อาจก่อให้เกิดการปนเปื้อนในสิ่งแวดล้อมหรือส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพ

โดยสรุป บริบทของกฎหมายไทยเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีความครอบคลุมทั้งในมิติเชิงระบบ มาตรการ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสามารถรองรับหลักการที่สำคัญตามข้อกำหนดของ EUDR ได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการควบคุมมลพิษ การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม การอนุรักษ์พื้นที่เปราะบาง การคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ และการส่งเสริมความยั่งยืนในระดับชุมชน กฎหมายเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับดูแลห่วงโซ่อุปทานการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกให้เป็นไปตามข้อกำหนดของ EUDR ได้อย่างเป็นรูปธรรม

(4) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของบุคคลภายนอก (third parties)

จากการศึกษา “กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิบุคคลภายนอก” พบว่าประเทศไทยมีบทบัญญัติกฎหมายหลายฉบับที่สอดคล้องกับหลักการของ EU Deforestation Regulation (EUDR) ในประเด็น “สิทธิของบุคคลภายนอก (third parties’ rights)”

พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิของประชาชนที่อยู่อาศัยหรือทำกินในพื้นที่อุทยานแห่งชาติมาก่อน โดยมาตรา 64 บัญญัติให้กรมอุทยานฯ สืบสวนการถือครองและดำรงชีพของประชาชน เพื่อจัดทำ “โครงการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติภายในอุทยาน” โดยแม้บุคคลเหล่านี้จะไม่มีสิทธิในที่ดิน แต่สามารถอาศัยและใช้ทรัพยากรที่เกิดขึ้นใหม่ตามฤดูกาลได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ภายใต้การควบคุมและเงื่อนไขของรัฐ ทั้งนี้ การเก็บหาทรัพยากรต้องไม่กระทบต่อระบบนิเวศ และต้องเป็นไปเพื่อการดำรงชีพตามวิถีชุมชนเท่านั้น นอกจากนี้ ยังกำหนดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของชุมชนในการกำหนดแนวเขตโครงการ การประเมินผล และการกำหนดแนวทางลดการพึ่งพิงป่าไม้ สะท้อนถึงการเคารพสิทธิในการมีส่วนร่วมของบุคคลภายนอกอย่างชัดเจน ซึ่งตรงกับหลักการ “Free, Prior and Informed Consent (FPIC)” ตามข้อกำหนดของ EUDR

พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ก็ได้วางแนวทางรองรับสิทธิของบุคคลที่อยู่อาศัยหรือทำประโยชน์ในพื้นที่มาก่อนการประกาศเป็นเขตป่าสงวน โดยมาตรา 12 เปิดโอกาสให้ประชาชนยื่นคำร้องแสดงสิทธิภายใน 120 วัน และมาตรา 13 กำหนดให้มีการสอบสวนข้อเท็จจริง และสามารถกำหนดค่าทดแทนให้แก่ผู้สูญเสียสิทธิ ทั้งยังมีบทบัญญัติเฉพาะในมาตรา 16 ทวิ ที่ให้สิทธิแก่ประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ “ป่าเสื่อมโทรม” สามารถอยู่อาศัยและทำประโยชน์ต่อไปได้คราวละ 5-30 ปี ภายใต้เงื่อนไขว่าไม่ละเมิดการอนุรักษ์ และต้องใช้พื้นที่ตามความจำเป็นในครัวเรือนเท่านั้น ถือเป็นการคุ้มครองสิทธิบุคคลภายนอกในเชิงกฎหมาย และเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของ EUDR ที่ไม่เพียงปกป้องป่าไม้ แต่ยังเคารพสิทธิของชุมชนที่พึ่งพิงป่าในการดำรงชีวิต

พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 เป็นอีกหนึ่งกฎหมายที่รองรับ “สิทธิในการรับรู้ข้อมูล” ของบุคคลภายนอก ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการป้องกันการละเมิดสิทธิในห่วงโซ่อุปทาน ตามมาตรา 7 และ 9 หน่วยงานรัฐต้องเปิดเผยข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรของรัฐ รวมถึงแผนงาน โครงการ เอกสารอนุญาต หรือการอนุมัติใช้พื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิของประชาชน ไม่ว่าจะเป็นบุคคลที่มีส่วนได้เสียหรือไม่ก็ตาม ทั้งยังเปิดให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงหรือขอสำเนาข้อมูล โดยไม่มีข้อจำกัดเกี่ยวกับสถานะหรือผลประโยชน์เฉพาะตัว สิ่งนี้สะท้อนถึงหลักการ “transparency and accountability” ซึ่งเป็นรากฐาน

สำคัญของระบบ due diligence ตามข้อกำหนดของ EUDR ที่ผู้ประกอบการในห่วงโซ่อุปทานต้องแสดงให้เห็นว่า ได้ตรวจสอบและไม่มีการละเมิดสิทธิบุคคลภายนอกในการผลิตสินค้า

โดยสรุป กฎหมายไทยหลายฉบับได้สะท้อนถึงการยอมรับและปกป้อง “สิทธิของบุคคลภายนอก” ไม่ว่าจะเป็นในรูปของสิทธิการอยู่อาศัยตามวิถีดั้งเดิม สิทธิในการเก็บหาทรัพยากรธรรมชาติอย่างจำกัด และสิทธิในการรับรู้ข้อมูลและแสดงความเห็นก่อนมีการพัฒนาใด ๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน สิ่งเหล่านี้ล้วนสอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ในการห้ามนำเข้าสินค้าที่มีการละเมิดสิทธิบุคคลภายนอกในประเทศต้นทาง ผู้ประกอบการไทยที่อยู่ในห่วงโซ่อุปทานของสินค้าที่จะเข้าสู่ตลาดยุโรป จึงสามารถใช้บทบัญญัติเหล่านี้เป็นหลักฐานทางกฎหมายเพื่อแสดงความชอบธรรมของแหล่งผลิต และเสริมสร้างความเชื่อมั่นในระบบ due diligence ที่มีประสิทธิภาพ

(5) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิแรงงาน

จากการศึกษา “กฎหมายสิทธิแรงงาน” พบว่า ประเทศไทยมีกฎหมายหลายฉบับที่วางรากฐานสำคัญในการคุ้มครองสิทธิแรงงาน ทั้งแรงงานไทยและแรงงานข้ามชาติ ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ในส่วนของ “สิทธิแรงงาน” (labour rights) ที่กำหนดให้ผลิตภัณฑ์ที่ส่งออกเข้าสู่สหภาพยุโรปต้องไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิแรงงาน เช่น การบังคับใช้แรงงาน แรงงานเด็ก หรือการเลือกปฏิบัติ

กฎหมายหลักที่ใช้คุ้มครองแรงงานโดยตรงคือ **พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541** และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งกำหนดสิทธิขั้นพื้นฐานของลูกจ้าง ไม่ว่าจะเป็นการจำกัดเวลาทำงาน ค่าจ้างขั้นต่ำ การหยุดพัก วันลา การคุ้มครองหญิงมีครรภ์ การป้องกันการเลือกปฏิบัติ และการห้ามล่วงละเมิดทางเพศ โดยเฉพาะการกำหนดให้ค่าจ้างต้องเป็นธรรมระหว่างเพศ และการเลิกจ้างต้องมีเหตุอันสมควร รวมถึงห้ามเรียกหลักประกันโดยไม่จำเป็น ทั้งนี้ยังมีการขยายผลผ่านกฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานในงานเกษตรกรรม พ.ศ. 2557 เพื่อให้แรงงานในภาคเกษตรได้รับสิทธิพื้นฐานเช่นเดียวกับแรงงานในภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะการได้รับวันหยุด การลาป่วย การจ่ายค่าจ้าง และการจัดสวัสดิการที่เหมาะสมในที่พักอาศัยและสถานที่ทำงาน หลักการเหล่านี้มีความสอดคล้องโดยตรงกับข้อกำหนดของ EUDR ที่ห้ามมีการใช้แรงงานในสภาพบังคับหรือแสวงหาประโยชน์จากแรงงานโดยไม่สมัครใจ รวมถึงแรงงานเด็กในระบบการผลิตวัตถุดิบทางการเกษตรและป่าไม้

ในด้านของเสรีภาพแรงงาน **พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พ.ศ. 2518** เป็นกฎหมายที่รับรองสิทธิในการรวมกลุ่ม การจัดตั้งสหภาพแรงงาน และการเจรจาต่อรองกับนายจ้าง ซึ่งถือเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานตามหลักสากล กฎหมายฉบับนี้ห้ามนายจ้างแทรกแซงหรือคุกคามกิจกรรมของสหภาพแรงงาน และกำหนดกลไกการร้องเรียนกรณีที่ถูกจ้างถูกเลือกปฏิบัติหรือกระทำโดยไม่เป็นธรรมจากการใช้สิทธิดังกล่าว ทั้งยังสนับสนุนให้การยื่นข้อเรียกร้องและการชุมนุมดำเนินไปโดยสันติและอยู่ภายใต้กรอบกฎหมาย สิ่งนี้สอดคล้องกับแนวทางของ EUDR ที่ให้ความสำคัญกับการเคารพสิทธิในการรวมกลุ่มและเสรีภาพในการแสดงออกของแรงงานในห่วงโซ่อุปทาน โดยถือเป็นหลักฐานสำคัญว่าแรงงานมีช่องทางในการปกป้องตนเองจากการถูกเอารัดเอาเปรียบ

อีกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการและความมั่นคงของแรงงานคือ **พระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533** ซึ่งกำหนดให้นายจ้างต้องขึ้นทะเบียนลูกจ้างและส่งเงินสมทบเข้ากองทุนประกันสังคม เพื่อให้ลูกจ้างได้รับความคุ้มครองใน 7 กรณี ได้แก่ การเจ็บป่วย คลอดบุตร ทูพพลภาพ ตาย ว่างาน ชราภาพ และสงเคราะห์บุตร กฎหมายนี้ช่วยให้แรงงานในระบบได้รับความมั่นคงทั้งด้านสุขภาพและรายได้เมื่อเกิดเหตุไม่คาดฝัน ถือเป็น การสร้างสภาพแวดล้อมการทำงานที่ยุติธรรมและปลอดภัย ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของ EUDR ที่กำหนดให้สิทธิแรงงานต้องได้รับการคุ้มครองตามมาตรฐานสากลและกฎหมายของประเทศต้นทาง

ด้านความปลอดภัยในการทำงานนั้น พระราชบัญญัติความปลอดภัย อาชีวอนามัย และสภาพแวดล้อมในการทำงาน พ.ศ. 2554 ได้วางหลักการให้สถานประกอบการต้องจัดสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัยแก่ลูกจ้าง โดยมีการกำหนดให้จัดหาอุปกรณ์ป้องกัน จัดอบรมความปลอดภัย และแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ความปลอดภัยตามขนาดของกิจการ รวมถึงต้องมีระบบแจ้งเหตุอันตรายและมีเวชภัณฑ์ที่พร้อมให้บริการ กฎหมายนี้มีเป้าหมายเพื่อลดความเสี่ยงจากอุบัติเหตุ การเจ็บป่วย และโรคจากการทำงาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ “สภาพการจ้างงานที่เป็นธรรม” (fair working conditions) ตามเกณฑ์ของ EUDR

ในส่วนของแรงงานข้ามชาติ พระราชกำหนดการบริหารจัดการการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2560 เป็นเครื่องมือหลักในการควบคุมแรงงานต่างด้าวให้เข้าสู่ระบบที่ถูกต้องตามกฎหมาย และได้รับการคุ้มครองเช่นเดียวกับแรงงานไทย โดยกำหนดให้นายจ้างต้องทำสัญญาจ้างเป็นลายลักษณ์อักษร แจกจ่ายจ้างและเลิกจ้าง และไม่เรียกเก็บค่าใช้จ่ายเกินจริงจากแรงงาน รวมถึงแรงงานต่างด้าวจะต้องมีใบอนุญาตทำงานที่ระบุชัดเจนถึงประเภทงานและสถานที่ทำงานที่อนุญาตให้ทำ ทั้งนี้ยังควบคู่กับกฎกระทรวงเรื่องงานที่ห้ามคนต่างด้าวทำ ที่ระบุรายละเอียดชัดเจนว่าคนต่างด้าวสามารถทำงานใดได้บ้าง และภายใต้เงื่อนไขใด กฎหมายเหล่านี้มีความสำคัญต่อระบบการผลิตที่ใช้แรงงานต่างด้าวเป็นจำนวนมาก เช่น ภาคเกษตรกรรม และป่าไม้ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายโดยตรงของ EUDR

โดยสรุป ระบบกฎหมายไทยในด้านสิทธิแรงงานมีความครบถ้วนในเชิงหลักการและกลไกปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการคุ้มครองสภาพการจ้างที่เป็นธรรม การจัดสวัสดิการขั้นต่ำ การคุ้มครองแรงงานในภาคเกษตร เสรีภาพในการรวมกลุ่ม และการคุ้มครองแรงงานต่างด้าวอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งหมดนี้สามารถตอบสนองข้อกำหนดของ EUDR ที่ให้ความสำคัญกับการไม่ละเมิดสิทธิแรงงานในห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งนับเป็นข้อได้เปรียบสำคัญของผู้ประกอบการไทยในการเข้าสู่ตลาดสหภาพยุโรปอย่างยั่งยืน และแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อแรงงานในทุกระดับของระบบการผลิต

(6) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน

จากการศึกษา “กฎหมายสิทธิมนุษยชน” พบว่าประเทศไทยมีกรอบกฎหมายหลายฉบับที่วางหลักประกันในเรื่องสิทธิมนุษยชนอย่างครอบคลุม ทั้งในระดับรัฐธรรมนูญ กฎหมายทั่วไป และกฎหมายเฉพาะกลุ่ม โดยมีสาระสำคัญที่เชื่อมโยงโดยตรงกับข้อกำหนดของ EUDR ซึ่งระบุให้ห่วงโซ่อุปทานของสินค้าในตลาดยุโรปต้องไม่เกี่ยวข้องกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศต้นทาง โดยเฉพาะสิทธิในชีวิต เสรีภาพ ความเสมอภาค การแสดงออก การมีส่วนร่วมของชุมชน และการคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง

กฎหมายสูงสุดของประเทศอย่าง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ถือเป็นรากฐานสำคัญด้านสิทธิมนุษยชน โดยในหมวด 3 ได้บัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของบุคคลไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นความเสมอภาคทางกฎหมาย (มาตรา 27), สิทธิในชีวิตและร่างกาย (มาตรา 28–29), เสรีภาพในการถือศาสนา (มาตรา 31), การแสดงความคิดเห็น (มาตรา 34), การประกอบอาชีพ (มาตรา 40), การรวมกลุ่มและการชุมนุมโดยสงบ (มาตรา 42–44) รวมถึงสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน (มาตรา 43) สิทธิเหล่านี้สอดคล้องกับหลักการสิทธิมนุษยชนสากล และเป็นหลักประกันทางกฎหมายที่สามารถยืนยันได้ว่าประเทศไทยมีระบบคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในระดับพื้นฐานที่สอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การใช้ที่ดิน การจัดการทรัพยากร หรือการดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ป่า

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. 2560 ยังเป็นกลไกที่เสริมการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเชิงสถาบัน โดยจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (กสม.) ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ในการตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชนทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมถึงการให้คำแนะนำ ปรับปรุงกฎหมาย และจัดทำรายงานสถานการณ์สิทธิมนุษยชนประจำปี กฎหมายฉบับนี้ยังให้ความสำคัญกับการคุ้มครองผู้ร้องเรียน ผู้เสียหาย และพยาน โดยกำหนดห้ามคุกคาม ช่มชู้ หรือเอาผิดกับผู้ร้องเรียน ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความน่าเชื่อถือและความโปร่งใสในการปกป้องสิทธิของบุคคลและชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการ “access to remedy” และ “accountability” ที่เป็นหัวใจสำคัญของระบบ due diligence ตามข้อกำหนดของ EUDR

ในมิติของการต่อต้านการละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบรุนแรงโดยเฉพาะการแสวงหาประโยชน์อย่างไม่ชอบธรรม พระราชบัญญัติป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ พ.ศ. 2551 เป็นกฎหมายที่มีบทบัญญัติชัดเจนเกี่ยวกับการป้องกันและลงโทษผู้กระทำความผิดฐานค้ามนุษย์ โดยครอบคลุมถึงการใช้แรงงานบังคับ การข่มขู่ ชู่เชื้อ การยัดเอกสาร และการให้ทำงานภายใต้สภาพที่ไม่สมควร แม้ผู้ถูกกระทำจะยินยอมก็ตาม กฎหมายนี้ไม่เพียงกำหนดบทลงโทษที่รุนแรง แต่ยังให้อำนาจเจ้าหน้าที่ในการปิดกิจการหรือพักใช้ใบอนุญาตผู้ประกอบการที่มีพฤติกรรมละเมิดสิทธิมนุษยชน ซึ่งถือเป็นจุดแข็งในการควบคุมความเสี่ยงในห่วงโซ่อุปทาน และสามารถใช้เป็นหลักฐานทางกฎหมายที่แสดงว่า ประเทศไทยมีระบบการจัดการที่จริงจังต่อการละเมิดสิทธิที่อาจเชื่อมโยงกับสินค้าและบริการในตลาดสากล

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองเด็ก ซึ่งเป็นกลุ่มเปราะบางที่มักถูกใช้ประโยชน์ในห่วงโซ่แรงงานในหลายประเทศ พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ได้วางหลักการห้ามจ้างแรงงานเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี และห้ามใช้แรงงานเด็กอายุระหว่าง 15–18 ปีในงานที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ร่างกาย หรือศีลธรรม โดยเฉพาะงานกลางคืน งานที่มีลักษณะบีบบังคับ หรือค่าตอบแทนไม่เป็นธรรม ซึ่งสอดคล้องอย่างตรงไปตรงมากับข้อกำหนดของ EUDR ที่ระบุชัดเจนว่าผลิตภัณฑ์ที่เข้าตลาดยุโรปต้องไม่มีการใช้แรงงานเด็กหรือแรงงานในสภาพบีบบังคับในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่อุปทาน

กล่าวโดยสรุป ระบบกฎหมายสิทธิมนุษยชนของไทยมีความเข้มแข็งในเชิงโครงสร้างและสาระ โดยครอบคลุมสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน การคุ้มครองกลุ่มเปราะบาง การเข้าถึงความยุติธรรม และการมีกลไกตรวจสอบที่เป็นอิสระ ทั้งนี้ กฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้สามารถรองรับข้อกำหนดของ EUDR ได้อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นในด้านการคุ้มครองสิทธิของชุมชนในพื้นที่ผลิต การป้องกันการใช้แรงงานผิดกฎหมาย การห้ามแรงงานเด็ก และการส่งเสริมความเสมอภาคในระบบการผลิต ซึ่งจะช่วยสนับสนุนผู้ประกอบการไทยในการดำเนินการตามระบบ due diligence เพื่อเข้าถึงตลาดยุโรปได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบต่อสังคม

(7) กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับหลักการให้ความยินยอมโดยเสรี ล่วงหน้า และโดยมีข้อมูลครบถ้วน (FPIC) ตามที่บัญญัติไว้ในปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนพื้นเมือง

จากการวิเคราะห์ “กฎหมายเกี่ยวกับหลักการความยินยอมที่เป็นอิสระ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูลอย่างครบถ้วน (FPIC)” พบว่าประเทศไทยมีกรอบกฎหมายระดับรัฐธรรมนูญ และแนวนโยบายของรัฐที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักการ FPIC (Free, Prior and Informed Consent) ตามที่กำหนดไว้ในปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง (UNDRIP) ซึ่งเชื่อมโยงโดยตรงกับข้อกำหนดของ EU Deforestation Regulation (EUDR) โดยเฉพาะในมิติของสิทธิชุมชน สิทธิชนพื้นเมือง การให้ข้อมูล การมีส่วนร่วม และการไม่ถูกบังคับ

กฎหมายที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับหลักการ FPIC โดยตรงคือ **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560** ซึ่งมีบทบัญญัติหลายมาตราที่รับรองสิทธิของชุมชนและชนเผ่าพื้นเมืองในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้านการพัฒนาและการจัดการทรัพยากร โดยมาตรา 70 บัญญัติให้รัฐต้องส่งเสริม สนับสนุน และคุ้มครองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองในการดำรงชีวิตตามวิถีดั้งเดิม รวมถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนอย่างเหมาะสม ขณะที่มาตรา 43 รับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ พร้อมกับสิทธิในการร่วมวางแผน พัฒนา และตรวจสอบกิจกรรมที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตน นอกจากนี้ มาตรา 57 วรรคสอง และมาตรา 58 ยังเน้นให้มีกระบวนการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเปิดเผย โดยต้องได้รับข้อมูลอย่างครบถ้วน โปร่งใส และตรวจสอบได้ ซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องกับองค์ประกอบของ FPIC ได้แก่ ความยินยอมที่เกิดจากความสมัครใจ ได้รับข้อมูลล่วงหน้า และมีการมีส่วนร่วมอย่างเสรี

ในระดับกฎหมายระหว่างประเทศ ประเทศไทยให้การรับรอง ปฎิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง (UNDRIP) ซึ่งมีสาระสำคัญที่รับรองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองในการกำหนดวิถีชีวิตของตนอย่างอิสระ รวมถึงสิทธิในที่ดิน ทรัพยากร และวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะในข้อ 10 ของปฏิญญาระบุว่า “ชนเผ่าพื้นเมืองต้องไม่ถูกบังคับให้โยกย้ายออกจากพื้นที่ดั้งเดิม เว้นแต่จะได้รับฉันทานุมัติอย่างเป็นอิสระ ล่วงหน้า และได้รับข้อมูลอย่างครบถ้วน (FPIC)” นอกจากนี้ยังเน้นสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจการควบคุมระบบการศึกษา สื่อ การแพทย์ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยไม่ถูกเลือกปฏิบัติ ทั้งยังมีสิทธิฟื้นฟูขนบธรรมเนียม ประเพณี และภูมิปัญญาดั้งเดิมของตน ซึ่งเนื้อหาทั้งหมดนี้สอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ที่ระบุว่าโครงการหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การผลิตสินค้าเกษตรหรือป่าไม้ ต้องไม่ดำเนินการบนพื้นที่ที่มีข้อพิพาทกับชนพื้นเมือง หรือพื้นที่ที่ยังไม่ได้รับ FPIC อย่างแท้จริงจากชุมชนที่มีสิทธิโดยชอบธรรม

ในระดับนโยบายภายในประเทศไทย **มติคณะรัฐมนตรี (ครม.) เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2553 ว่าด้วยแนวนโยบายพื้นฐานวิถชีวิตชาวกะเหรี่ยง** ถือเป็นแนวทางเชิงนโยบายที่สะท้อนการเคารพในสิทธิชุมชนชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในประเด็นอัตลักษณ์ สิทธิในการจัดการทรัพยากร สิทธิในสัญชาติ การศึกษา และวัฒนธรรม โดยมีแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับ FPIC เช่น การยุติการจับกุมในพื้นที่พิพาท การจัดทำแผนที่พื้นที่ใช้สอยร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน การเพิกถอนเขตอนุรักษ์ซ้อนทับพื้นที่ชุมชนเดิม และการออกแบบระบบการศึกษาที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมของชุมชน ทั้งนี้ มติดังกล่าวได้มอบหมายให้หน่วยงานหลายแห่งร่วมกันดำเนินการ เช่น กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงมหาดไทย กรมอุทยานฯ และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ซึ่งสะท้อนเจตจำนงของรัฐในการประสานสิทธิเชิงนโยบายกับหลักสิทธิมนุษยชนสากล โดยตรงกับกรอบของ EUDR ที่ต้องการให้มีการรับฟังและเคารพสิทธิชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมเศรษฐกิจ

กระบวนการ “ประชาพิจารณ์” ซึ่งปรากฏอยู่ในหลายกฎหมายและแนวนโยบายของรัฐ ก็ถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการนำหลักการ FPIC ไปใช้จริง โดยประชาพิจารณ์มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้มีส่วนได้เสียสามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับโครงการหรือกิจกรรมของรัฐได้ล่วงหน้า ก่อนการตัดสินใจ โดยเฉพาะกรณีที่โครงการนั้นอาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต ทรัพยากร หรือสิ่งแวดล้อมของชุมชน กระบวนการนี้เน้นหลักความโปร่งใส การเปิดเผยข้อมูล การมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม และการลดข้อขัดแย้งในการตัดสินใจของรัฐ แม้ข้อสรุปจากประชาพิจารณ์อาจไม่มีผลผูกพันตามกฎหมาย แต่ก็มีนัยสำคัญทางสังคมและเชิงนโยบาย ซึ่งสามารถตอบสนองต่อหลักการ FPIC ได้ในเชิงกระบวนการ และถือเป็นแนวทางที่สนับสนุนระบบ Due Diligence ตาม EUDR

โดยสรุป บริบทของกฎหมายและนโยบายไทยมีความสอดคล้องกับหลักการ FPIC อย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นการรับรองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองในรัฐธรรมนูญ การให้สัตยาบันในปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนพื้นเมือง หรือแนวนโยบายภายในประเทศที่เคารพสิทธิในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิม หลักการเหล่านี้สามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงให้เห็นถึงความชอบธรรมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจในประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคเกษตรกรรมและป่าไม้ ซึ่งอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของ EUDR ที่ต้องไม่ละเมิดสิทธิของชนพื้นเมืองหรือดำเนินการโดยปราศจากกระบวนการ FPIC อย่างแท้จริง ทั้งนี้ การนำหลัก FPIC ไปใช้ให้ครอบคลุมอย่างเป็นระบบจะช่วยยกระดับมาตรฐานสิทธิมนุษยชน และเสริมความเชื่อมั่นของผู้ประกอบการไทยในเวทีการค้าระหว่างประเทศ

(8) กฎหมายด้านภาษี มาตรการต่อต้านการทุจริต การค้า และศุลกากร

กฎหมาย EUDR มีความสำคัญกับการที่ผู้ประกอบการในห่วงโซ่อุปทานปฏิบัติตามกฎหมายภาษีการค้า ศุลกากร และการต่อต้านการทุจริต โดยถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการยืนยันความถูกต้องตามกฎหมายของที่มาของสินค้า และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ Due Diligence ซึ่งต้องแสดงให้เห็นว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการละเมิดกฎหมายภายในของประเทศผู้ผลิต ทั้งในด้านรายได้ของรัฐ ความโปร่งใสในระบบภาษี การเปิดเผยถิ่นกำเนิดสินค้า และการต่อต้านการทุจริตหรือการให้ข้อมูลเท็จแก่หน่วยงานของรัฐ

ประมวลรัษฎากร ซึ่งกำหนดให้ผู้ประกอบการทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลต้องยื่นและชำระภาษีเงินได้ตามเกณฑ์อย่างชัดเจน รวมถึงมีการกำหนดสิทธิประโยชน์ทางภาษีบางประเภท และมาตรการส่งเสริมธุรกิจ SME กฎหมายนี้ช่วยให้รัฐสามารถตรวจสอบรายได้และสถานะของผู้ประกอบการได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของ EUDR ในด้านการตรวจสอบย้อนกลับ และการระบุตัวตนของผู้ผลิตอย่างโปร่งใส

พระราชบัญญัติภาษีที่ดินและสิ่งปลูกสร้าง พ.ศ. 2562 เป็นกฎหมายที่เชื่อมโยงกับสิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยกำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินต้องเสียภาษีตามประเภทการใช้งาน ซึ่งช่วยตรวจสอบความถูกต้องของการใช้พื้นที่ทางกายภาพในการผลิตสินค้าได้ว่าไม่ได้บุกรุกพื้นที่ป่า หรือพื้นที่ผิวดินตามกฎหมาย ซึ่งตรงกับข้อกำหนดของ EUDR ในการตรวจสอบพื้นที่ต้นทางของวัตถุดิบ

พระราชบัญญัติศุลกากร พ.ศ. 2560 กำหนดแนวทางการนำเข้าและส่งออกสินค้าอย่างโปร่งใส และตรวจสอบได้ โดยครอบคลุมถึงใบขนสินค้า การเสียอากร การตรวจสอบพิกัดศุลกากร และหลักฐานถิ่นกำเนิดสินค้า ซึ่งสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ของ EUDR ที่ต้องตรวจสอบแหล่งที่มาของสินค้า และต้องสามารถพิสูจน์ได้ว่าสินค้าไม่ได้มาจากพื้นที่ที่เกิดการตัดไม้ทำลายป่าหรือผิดกฎหมาย

พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต พ.ศ. 2561 เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยเสริมความโปร่งใสในการดำเนินธุรกิจ โดยกำหนดให้มีการยื่นบัญชีทรัพย์สิน ตรวจสอบพฤติกรรมเจ้าหน้าที่รัฐ และการลงโทษในกรณีทุจริต ซึ่งมีผลต่อความน่าเชื่อถือของระบบการรับรอง และลดความเสี่ยงที่อาจเกิดจากการใช้อำนาจโดยมิชอบเพื่อเอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจในห่วงโซ่อุปทาน EUDR

พระราชบัญญัติการแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2560 ส่งเสริมการแข่งขันที่เป็นธรรม โดยห้ามการผูกขาด การตั้งราคาหรือข้อกำหนดทางการค้าโดยไม่มีเหตุผล รวมถึงการสมรู้ร่วมคิดทางการค้า กฎหมายนี้เชื่อมโยงกับ EUDR ในด้านการสร้างโครงสร้างตลาดที่เป็นธรรม ซึ่งส่งเสริมโอกาสของผู้ประกอบการรายย่อยให้สามารถเข้าสู่ห่วงโซ่อุปทานได้ โดยไม่ถูกกีดกันจากกลุ่มทุนใหญ่

ประมวลกฎหมายอาญา (มาตรา 264–269) กำหนดความผิดเกี่ยวกับการปลอมแปลงเอกสาร หรือการให้ข้อมูลเท็จ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับ EUDR ในแง่ของการให้ข้อมูลที่ถูกต้องในการตรวจสอบย้อนกลับของสินค้า หากมีการปลอมเอกสารเกี่ยวกับถิ่นกำเนิดหรือสิทธิในที่ดิน อาจนำไปสู่ความเสี่ยงและบทลงโทษสูงต่อผู้ส่งออก

โดยสรุป กฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับภาษี การค้า ศุลกากร และการต่อต้านการทุจริต ล้วนมีโครงสร้างและระบบที่เอื้อต่อการปฏิบัติตามข้อกำหนดของ EUDR ทั้งในด้านความถูกต้องตามกฎหมาย ความโปร่งใสทางธุรกิจ และการตรวจสอบย้อนกลับของสินค้า หากผู้ประกอบการใน supply chain สามารถปฏิบัติตามกฎหมายเหล่านี้ได้อย่างเคร่งครัด ย่อมช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นในระดับสากล และเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดยุโรปได้อย่างยั่งยืน ขณะเดียวกัน ภาครัฐไทยควรส่งเสริมให้ผู้ประกอบการ MSME เข้าใจและใช้ประโยชน์จากสิทธิประโยชน์ทางกฎหมายเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

1.3 ประเด็นโอกาสและอุปสรรคของ MSME

1.3.1 ประเด็นโอกาสและอุปสรรคด้านกฎหมาย

(1) ประเด็นการตีความตามกฎหมาย EUDR

ความคลุมเครือในการตีความ “สิทธิในการใช้ที่ดิน” EUDR กำหนดให้สินค้าโภคภัณฑ์ต้องผลิตบนที่ดินที่มี “สิทธิในการใช้ที่ดิน” อย่างถูกต้องตามกฎหมายของประเทศผู้ผลิต แต่ไม่ได้ระบุชัดเจนว่า “สิทธิ” นั้นต้องหมายถึงเอกสารสิทธิที่เป็นโฉนดที่ดิน (Title deed) เท่านั้น หรือครอบคลุมถึง “สิทธิในการใช้ประโยชน์” ตามกฎหมายรูปแบบอื่นด้วย เช่น เอกสารสิทธิตามกฎหมายที่ดิน เช่น น.ส.3, น.ส.3 ก, โฉนด เอกสารสิทธิตามกฎหมายปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.) เอกสารการอนุญาตให้ทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐ เช่น ใบอนุญาตในเขตป่าสงวน (ตาม ม.16 แห่ง พ.ร.บ.ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507), หนังสืออนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในเขตอุทยานแห่งชาติ (ตาม ม.19 แห่ง พ.ร.บ.อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562) ใบจอง หรือหนังสือแสดงสิทธิในที่ดินที่ยังไม่ออกเป็นโฉนด เป็นต้น ทั้งนี้ ในประเทศไทย เกษตรกรและประชาชนจำนวนมากถือครองและใช้ที่ดินในรูปแบบที่หลากหลายตามกฎหมายข้างต้น ซึ่งตามบริบทของไทยอาจถือเป็น “สิทธิการใช้ที่ดิน” อย่างถูกต้อง แต่หาก EUDR ไม่รับรองความชอบด้วยกฎหมายในรูปแบบเหล่านี้ ก็อาจทำให้ผลผลิตจากแปลงที่ถือครองอย่างถูกต้องตามกฎหมายตามกฎหมายไทย “ไม่ผ่านเกณฑ์” EUDR และถูกตีความว่าไม่ชอบด้วยกฎหมาย

ความแตกต่างในการนิยาม “ป่าไม้” ระหว่าง EUDR และกฎหมายไทย EUDR ให้นิยาม “ป่าไม้” (forest) หมายถึง พื้นที่ดินขนาดมากกว่า 0.5 เฮกตาร์ ที่มีต้นไม้สูงเกิน 5 เมตร และมีเรือนยอดปกคลุมเกิน 10% หรือมีศักยภาพที่จะเติบโตถึงเกณฑ์ดังกล่าว โดย ไม่คำนึงว่าพื้นที่นั้นมีเอกสารสิทธิหรือไม่ และไม่รวมพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ทางเกษตรหรือเป็นเขตเมืองเป็นหลัก ขณะที่ พระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ของไทย ให้นิยาม “ป่า” ว่า ที่ดินที่ยังไม่มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน กล่าวคือ หากยังไม่มีเอกสารสิทธิตามกฎหมาย เช่น โฉนดหรือ น.ส.3 ที่ดินนั้นจะถือเป็น “ป่า” โดยอัตโนมัติไม่ว่ามีต้นไม้หรือไม่ ความขัดแย้งจึงอยู่ที่ EUDR ใช้ ลักษณะกายภาพ ของพื้นที่เป็นเกณฑ์ตัดสินว่าเป็น “ป่า” แต่กฎหมายไทยใช้ สถานะทางกฎหมายของที่ดิน เป็นหลัก เช่น พื้นที่รกร้างที่ไม่มีต้นไม้เลยก็อาจถูกถือว่าเป็น “ป่า” หากยังไม่มีเอกสารสิทธิในทางตรงกันข้าม พื้นที่ปลูกไม้ยืนต้นซึ่งมีเอกสารสิทธิกลับไม่ถือเป็น “ป่า” ตามกฎหมายไทย ผลกระทบเชิงปฏิบัติ คือ พื้นที่เกษตรบางแปลงของไทย ที่มีลักษณะทางกายภาพคล้าย “ป่า” ตามนิยามของ EUDR อาจถูกตีความว่าเป็น “พื้นที่ที่มีการตัดไม้ทำลายป่า” หากมีการเปิดพื้นที่เพาะปลูกหลังปี 2020 แม้พื้นที่นั้นจะอยู่ภายใต้เอกสารสิทธิที่ถูกต้องตามกฎหมายไทยก็ตาม

(2) ประเด็นการได้มาซึ่งเอกสารสิทธิในที่ดินของรัฐเพื่อปฏิบัติตาม EUDR

หนึ่งในประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการปฏิบัติตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR คือ “สถานะทางกฎหมายของพื้นที่ผลิต” โดยเฉพาะในกรณีที่ประชาชนใช้ประโยชน์ในที่ดินที่เป็นของรัฐ ซึ่งแม้จะได้รับการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ตามนโยบายของรัฐ เช่น ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ, เขตปฏิรูปที่ดิน (ส.ป.ก.), พื้นที่อุทยานแห่งชาติ, หรือ ที่ดินตามมติ ครม. แต่พื้นที่เหล่านั้นมักไม่มีเอกสารสิทธิในรูปแบบที่สามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ตามเกณฑ์ของ EUDR

ในบริบทของประเทศไทย รัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหการบุกรุกพื้นที่ป่าและการไม่มีที่ดินทำกินของประชาชนผ่าน การออกเอกสารสิทธิที่อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ได้ (เช่น สทก., นส.3ก., หนังสืออนุญาตใช้พื้นที่จากกรมป่าไม้ หรือ ส.ป.ก. 4-01) ซึ่งในการออกเอกสารเหล่านี้ หน่วยงานรัฐต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากมีทั้งปัญหา “แนวเขตพื้นที่ไม่ชัดเจน” และความเสี่ยงจาก “นายทุนบุกรุกหรือถือครองแทน” จึงต้องใช้เวลาในการตรวจสอบและมีข้อจำกัดด้านงบประมาณและบุคลากร

อย่างไรก็ตาม พบว่าประชาชนจำนวนมากยังไม่มีเอกสารใด ๆ รองรับ แม้จะได้รับอนุญาตโดยนโยบายให้ทำประโยชน์ได้ ซึ่งในมุมมองของกฎหมายไทยถือว่าไม่ผิด แต่ในมุมมองของ EUDR ซึ่งกำหนดให้ต้องมี “เอกสารทางกฎหมายที่สามารถตรวจสอบได้” เพื่อยืนยันสิทธิในการใช้ที่ดิน - การไม่มีเอกสารเช่นนี้อาจทำให้ผลผลิตจากพื้นที่เหล่านั้นไม่สามารถผ่านการประเมิน Due Diligence ได้ ผลกระทบโดยตรง คือ เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่เช่นนี้จะไม่สามารถเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานที่ส่งออกไป EU ได้ และผู้ประกอบการส่งออกอาจตัดสินใจคัดเลือกเฉพาะเกษตรกรที่มีเอกสารสิทธิชัดเจนเพื่อลดความเสี่ยง ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากถูกตัดออกจากโอกาสทางการค้า

(3) ความซับซ้อนในการรวบรวมข้อมูลเพื่อการทำ Due Diligence ตาม EUDR

กระบวนการรวบรวมข้อมูลเพื่อการทำ Due Diligence ตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR นั้น เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและมีภาระสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประเทศไทยที่โครงสร้างห่วงโซ่อุปทานกระจายตัวสูง เกษตรกรรายย่อยมีจำนวนมาก และระบบข้อมูลภาครัฐยังไม่เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ผู้ประกอบการต้องจัดเก็บข้อมูลที่ละเอียดเฉพาะแปลงผลิต เช่น พิกัดภูมิศาสตร์ของแปลงที่ดิน เอกสารสิทธิซื้อขายพันธุ์ ปริมาณผลผลิต เอกสารแรงงาน สิ่งแวดล้อม และภาษี ซึ่งเป็นภาระหนักโดยเฉพาะต่อ MSME และเกษตรกรรายย่อย

แม้หน่วยงานภาครัฐจะมีการพัฒนาระบบข้อมูลเกษตรกรอยู่บ้าง เช่น การขึ้นทะเบียนเกษตรกรของกรมส่งเสริมการเกษตร หรือระบบของกรมปศุสัตว์และหน่วยงานด้านไม้ แต่ระบบเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังไม่สามารถตอบสนองข้อกำหนดเฉพาะของ EUDR ได้อย่างครบถ้วน ทั้งในด้านระดับรายละเอียด ความสามารถในการระบุพิกัด และการพิสูจน์การปฏิบัติตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

ในกรณียางพารา แม้การยางแห่งประเทศไทย (กยท.) จะมีระบบข้อมูลที่ค่อนข้างก้าวหน้าและสอดคล้องกับข้อกำหนด EUDR แต่ปัจจุบันเกษตรกรจำนวนมากยังไม่เข้าสู่ระบบ ขณะเดียวกัน กยท. ก็ยังไม่เปิดให้ผู้ประกอบการเอกชนสามารถเข้าถึงข้อมูลที่จำเป็นสำหรับการตรวจสอบได้โดยตรง และไม่มีระบบกลางที่จะเชื่อมโยงข้อมูลกับหน่วยงานหรือผู้ประกอบการรายอื่นในห่วงโซ่อุปทาน ทำให้เกิดความยุ่งยากในการใช้ข้อมูลเพื่อประกอบการทำ Due Diligence

ผลคือ ผู้ประกอบการปลายน้ำหรือผู้ส่งออกจำเป็นต้องจัดเก็บข้อมูลเองทั้งหมด ซึ่งนำมาซึ่งต้นทุนที่สูง และมีแนวโน้มจะเลือกซื้อจากกลุ่มเกษตรกรหรือผู้ค้าที่มีความพร้อม มีเอกสารครบถ้วน และมีความเสี่ยงต่ำ ส่งผลให้เกษตรกรรายย่อยจำนวนมากอาจถูกกันออกจากระบบการค้าระหว่างประเทศ

ด้วยเหตุนี้ “ระบบฐานข้อมูลเพื่อการทำ Due Diligence” จึงเป็นประเด็นท้าทายที่ต้องได้รับการพัฒนาและใช้ร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในแต่ละ supply chain ของสินค้า 7 ประเภท หากประเทศไทยต้องการคงความสามารถในการแข่งขันในตลาด EU อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องเร่งพัฒนา “ฐานข้อมูลกลางระดับชาติ” ที่สามารถใช้ตรวจสอบสิทธิการใช้ที่ดิน แหล่งผลิต และการปฏิบัติตามกฎหมายได้อย่างครบถ้วน และเปิดให้ผู้ประกอบการเข้าถึงได้อย่างปลอดภัย โปร่งใส และเป็นระบบ

(4) ความซับซ้อนในการประเมินความเสี่ยง (Risk Assessment) ตาม EUDR

การประเมินความเสี่ยงในกระบวนการ Due Diligence ภายใต้ข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR เป็นขั้นตอนสำคัญที่ผู้ประกอบการต้องดำเนินการเพื่อยืนยันว่าสินค้าปราศจากการตัดไม้ทำลายป่าและเป็นไปตามกฎหมายของประเทศผู้ผลิต อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา พบว่า การประเมินความเสี่ยงดังกล่าวมีความซับซ้อนและอุปสรรคสำคัญหลายประการ ได้แก่

ความต้องการข้อมูลจำนวนมากและหลากหลายมิติ ผู้ประกอบการไม่สามารถอ้างอิงเพียงข้อมูลจากผู้จัดหาเท่านั้น แต่ต้องรวบรวมข้อมูลเสริมจากหลายแหล่ง เช่น ระดับความเสี่ยงของประเทศ พื้นที่เสี่ยงด้านสิ่งแวดล้อม ข้อมูลสิทธิในที่ดิน ประวัติการร้องเรียน หรือข้อมูลดาวเทียม ซึ่งหลายส่วนเป็นข้อมูลที่ผู้ประกอบการไม่สามารถจัดหาได้เอง หรือเข้าถึงได้ยาก จึงเกิดภาระในการค้นหาข้อมูลและความไม่สมบูรณ์ของฐานข้อมูล

ความยากในการวิเคราะห์ข้อมูลที่แตกต่างกันในเชิงระบบ การประเมินความเสี่ยงตามเกณฑ์ของ EUDR ไม่ใช่การตรวจสอบว่าข้อมูลมีหรือไม่มี แต่ต้องตีความว่าข้อมูลดังกล่าว “บ่งชี้ถึงความเสี่ยง” หรือไม่ ซึ่งข้อมูลแต่ละชุดมีลักษณะเฉพาะ เช่น ข้อมูล GIS ต้องเทียบกับสถานะกฎหมายของที่ดิน ข้อมูล NGO อาจไม่มีสถานะทางกฎหมายรองรับ หรือข้อมูลจากเอกสารสาธารณะไม่เป็นปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีระบบวิเคราะห์ที่ครอบคลุมและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้ให้ถูกต้อง

ความเสี่ยงที่ไม่สามารถตรวจพบได้จากเอกสาร ข้อมูลที่แสดงในเอกสารอาจไม่สามารถสะท้อนปัญหาที่แท้จริง เช่น ที่ดินมีเอกสารถูกต้องแต่ถูกโอนผิดกฎหมาย หรือแรงงานไม่ได้ขึ้นทะเบียนแม้มีใบจ้างงาน หากไม่มีระบบตรวจสอบภายในหรือความเชี่ยวชาญด้านกฎหมายและพื้นที่ ก็ไม่สามารถระบุ “ความเสี่ยงแฝง” เหล่านี้ได้ ซึ่งนำไปสู่การประเมินที่ผิดพลาด

ความเสี่ยงในการตีความผิดพลาด ส่งผลต่อการค้าขาย หากผู้ประกอบการประเมินความเสี่ยงต่ำกว่าความเป็นจริง อาจถูก EU ตรวจสอบและถูกลงโทษ แต่หากประเมินสูงเกินไป ก็อาจตัดสินใจไม่ค้าขายหรือหยุดการส่งออกโดยไม่จำเป็น สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจโดยไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ของกฎหมาย

โดยสรุป การประเมินความเสี่ยงไม่ใช่แค่ขั้นตอนทางเทคนิค แต่เป็นกระบวนการวิเคราะห์เชิงลึกที่ต้องอาศัยข้อมูลหลากหลาย ความเข้าใจทางกฎหมาย และการตีความที่แม่นยำ ซึ่งในบริบทของไทยยังมีข้อจำกัดทั้งด้านข้อมูล ทรัพยากร และบุคลากร หากไม่ได้รับการสนับสนุนในเชิงระบบ ผู้ประกอบการจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่ม MSME อาจไม่สามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้อง และตกอยู่ในความเสี่ยงทางการค้าในตลาดยุโรป

(5) ประเด็นการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศผู้ผลิตตามกฎหมาย EUDR

แม้ว่าประเทศไทยจะมีระบบกฎหมายที่ครอบคลุมทุกประเด็นตามที่กฎหมาย EUDR กำหนด ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในการใช้ที่ดิน สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ แรงงาน สิทธิมนุษยชน หรือภาษีอากร แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าผู้ประกอบการไทย โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรรายย่อยและ MSME มีความเสี่ยงสูงที่จะไม่สามารถปฏิบัติตามกฎหมายได้ครบถ้วน โดยเฉพาะในประเด็นสำคัญ ได้แก่

(1) สิทธิในที่ดิน: ปัญหาการครอบครองที่ดินของรัฐ เช่น ส.ป.ก., ป่าสงวน หรือพื้นที่ตามมติ ครม. ซึ่งแม้จะอนุญาตให้ประชาชนใช้ประโยชน์ได้ตามนโยบาย แต่ไม่สามารถโอนเปลี่ยนมือได้ตามกฎหมาย อย่างไรก็ตาม พบการซื้อสิทธิหรือถือครองแทนกัน (Nominee) โดยนายทุนหรือเอกชนจำนวนมาก ซึ่งทำให้สถานะทางกฎหมายของที่ดินไม่ชัดเจนและเสี่ยงต่อการไม่ผ่านเกณฑ์ EUDR

(2) กฎหมายแรงงาน: แม้กฎหมายไทยกำหนดให้ผู้ประกอบการต้องจ่ายค่าจ้างขั้นต่ำ ค่าล่วงเวลา จัดสวัสดิการ และขึ้นทะเบียนแรงงาน แต่ในกลุ่ม MSME และเกษตรกรรายย่อย ยังพบการจ้างแรงงานที่ไม่มี การขึ้นทะเบียน ไม่จ่ายค่าล่วงเวลา หรือจ้างแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นความเสี่ยงที่ตรวจสอบยาก แต่เป็นประเด็นที่ EU ให้ความสำคัญ

(3) ภาษีอากรและการค้า: การไม่จดทะเบียนภาษี ไม่ออกใบกำกับภาษี หรือไม่มีบัญชีรายรับ รายจ่ายที่ชัดเจน เป็นพฤติกรรมที่พบได้ทั่วไปในกลุ่มผู้ค้าขนาดเล็กและผู้รวบรวมผลผลิต ซึ่งขัดต่อกฎหมาย ภาษีของไทย และหากตรวจสอบในกระบวนการ Due Diligence จะส่งผลโดยตรงต่อความน่าเชื่อถือของสินค้า

(4) สิทธิมนุษยชนและสิทธิบุคคลภายนอก: การดำเนินกิจกรรมในพื้นที่ชุมชน เช่น โครงการ พัฒนา หรือลงทุนของเอกชน ที่ไม่มีการเปิดเผยข้อมูลล่วงหน้า ไม่รับฟังความคิดเห็น หรือไม่ยึดหลัก FPIC (Free, Prior and Informed Consent) อาจละเมิดสิทธิของชุมชนท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์โดยไม่รู้ตัว ซึ่งเป็นความเสี่ยงสำคัญภายใต้ EUDR

(6) ประเด็นการบังคับใช้กฎหมายของประเทศผู้ผลิตตามกฎหมาย EUDR

แม้ประเทศไทยจะมีกรอบกฎหมายรองรับอยู่แล้ว แต่หน่วยงานภาครัฐยังเผชิญข้อจำกัดด้าน งบประมาณ บุคลากร และระบบติดตามตรวจสอบที่ไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถครอบคลุมผู้ประกอบการ ทั้งหมดได้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะในพื้นที่ห่างไกลและกลุ่มผู้ผลิตรายย่อย ข้อจำกัดดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อ ประสิทธิภาพในการบังคับใช้กฎหมายและการยืนยันการปฏิบัติตามที่เป็นมาตรฐานและน่าเชื่อถือ หากไม่เร่ง ยกระดับระบบตรวจสอบภายในประเทศอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ผู้ประกอบการไทย โดยเฉพาะ SME และ เกษตรกรรายย่อย อาจเผชิญความเสี่ยงไม่ผ่านเกณฑ์ EUDR และสูญเสียโอกาสในการเข้าถึงตลาดสหภาพ ยุโรป

1.3.2 ประเด็นโอกาสและอุปสรรคด้านอื่น ๆ

(1) ประเด็นข้อจำกัดเชิงนโยบายและการปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐเพื่อสนับสนุน ผู้ประกอบการ

ในบรรดาสินค้า 7 ประเภทที่อยู่ภายใต้ข้อกำหนดของ EUDR พบว่า “ยางพารา” เป็นกลุ่ม เดียวที่มีความก้าวหน้าในการเตรียมความพร้อม โดยการยางแห่งประเทศไทย (กยท.) ได้พัฒนาระบบ ฐานข้อมูลเกษตรกรและแปลงผลิต รวมถึงระบบการซื้อขายยางที่สอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR อย่าง เป็นรูปธรรม แม้ในทางปฏิบัติยังมีเกษตรกรจำนวนมากที่ยังไม่ได้ขึ้นทะเบียนตามเงื่อนไข แต่ก็ถือว่ามีความก้าวหน้า รับผิดชอบและแนวทางดำเนินการที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม สำหรับอีก 6 ประเภทสินค้า ได้แก่ ปาล์มน้ำมัน โกโก้ กาแฟ ถั่วเหลือง ไม้ และวู้ด กลับพบว่ายังไม่มีหน่วยงานใดมีระบบหรือมาตรการรองรับที่เป็นรูปธรรม

หน่วยงานในระดับพื้นที่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อกำหนดของ EUDR อย่างทั่วถึง แม้บางแห่งอาจได้รับหนังสือแจ้งจากหน่วยงานส่วนกลาง แต่ก็ไม่มีแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ยังไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ได้อย่างเป็นระบบ ทั้งที่กฎหมาย EUDR จะเริ่มมีผลบังคับใช้ในวันที่ 30 ธันวาคม 2568 สำหรับผู้ประกอบการรายใหญ่ และ 30 มิถุนายน 2569 สำหรับกลุ่ม SME ของสหภาพยุโรป

(2) ประเด็นการขาดองค์ความรู้ของผู้ประกอบการและเกษตรกรในห่วงโซ่อุปทาน

จากการศึกษา พบว่าผู้ประกอบการในห่วงโซ่อุปทานของสินค้า 7 ประเภทตามข้อกำหนดของ EUDR ได้แก่ เกษตรกร ผู้รวบรวมผลผลิต พ่อค้าคนกลาง และผู้แปรรูปขั้นต้น ส่วนใหญ่ยัง “ไม่รับรู้” หรือ “ไม่เข้าใจรายละเอียด” เกี่ยวกับกฎหมาย EUDR อย่างชัดเจน โดยหลายรายอาจเคยได้ยินชื่อ หรือพอทราบว่าเกี่ยวข้องกับการควบคุมสินค้าส่งออกไปยังสหภาพยุโรป แต่ยังไม่ตระหนักถึงสาระสำคัญและข้อกำหนดเชิงลึกของกฎหมายดังกล่าว ทำให้ยังไม่มีเตรียมความพร้อมหรือปรับตัวเพื่อรองรับการทำ Due Diligence อย่างเป็นระบบ

ในกลุ่มเกษตรกร แม้จะพบว่ามีส่วนโดยเฉพาะในภาคยางพาราที่มีความเข้าใจมากขึ้น จากการเผยแพร่ของการยางแห่งประเทศไทย (กยท.) แต่ความร่วมมือยังอยู่ในระดับต่ำ เนื่องจากขาดแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ ราคาขายที่ขายในระบบ EUDR ยังไม่สูงกว่าราคาตลาดทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อเปรียบเทียบกับต้นทุนเวลา ความยุ่งยาก และข้อกำหนดเอกสารที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกษตรกรจำนวนมากตัดสินใจไม่เข้าร่วม แม้จะทราบข้อมูลแล้วก็ตาม

ในขณะเดียวกัน ผู้ประกอบการที่ดำเนินการ Due Diligence ในสินค้าอื่น เช่น ปาล์มน้ำมัน ก็มีแนวโน้มผลกระทบต้นทุนบางส่วนไปยังเกษตรกร เช่น การออกค่าใช้จ่ายในการตรวจสอบแปลงผลิต แล้วหักคืนภายหลังการราคาผลผลิต ทำให้เกษตรกรมองว่าเป็นภาระเพิ่มเติมโดยไม่มีผลตอบแทนที่คุ้มค่า และส่งผลต่อความร่วมมือในระยะยาว

ภาวะ “ไม่รับรู้ ไม่เข้าใจ หรือไม่สนใจ” ของผู้ประกอบการและเกษตรกรในห่วงโซ่อุปทาน จึงเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาระบบฐานข้อมูลรองรับ EUDR ซึ่งต้องการข้อมูลในระดับแปลงและการตรวจสอบย้อนหลังที่มีความละเอียดสูง หากไม่สามารถยกระดับความตระหนักรู้และสร้างแรงจูงใจที่เพียงพอ ก็อาจทำให้ระบบ Due Diligence ไม่สามารถครอบคลุมผู้ผลิตรายย่อย ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ของประเทศไทยได้อย่างแท้จริง

(3) ประเด็นความคุ้มค่าในการพัฒนาระบบเพื่อรองรับสินค้าที่อยู่ภายใต้ EUDR

แม้กฎหมาย EUDR จะมีผลกระทบต่อสินค้า 7 ประเภทหลัก แต่ในทางปฏิบัติ หลายฝ่ายอาจประเมินว่า สินค้า 6 ประเภท (ยกเว้นยางพารา) มีปริมาณการส่งออกไปยังสหภาพยุโรปโดยตรงค่อนข้างน้อย จึงไม่จำเป็นต้องลงทุนพัฒนาระบบรองรับข้อกำหนดของ EUDR อย่างจริงจัง โดยเฉพาะในกลุ่มพืชอย่างกาแฟ โกโก้ ถั่วเหลือง ปาล์มน้ำมัน และข้าว ที่มีมูลค่าการส่งออกโดยตรงต่ำมาก เมื่อเทียบกับยางพารา ซึ่งมีมูลค่าการส่งออกไป EU ในปี 2567 สูงถึง 53,512 ล้านบาท และไม้ที่ส่งออกได้ประมาณ 3,320 ล้านบาทในปีเดียวกัน)

ในส่วนของยางพารา ประเทศไทยได้มีความก้าวหน้าในการพัฒนาระบบรองรับ EUDR แล้ว โดยการยางแห่งประเทศไทยได้จัดทำระบบข้อมูลแปลงปลูก ระบบการซื้อขายยาง EUDR และฐานข้อมูลเกษตรกรตามพิกัดภูมิศาสตร์ ส่วนกลุ่มไม้ แม้จะมีความซับซ้อนของห่วงโซ่อุปทาน แต่ก็มีพื้นฐานที่สามารถต่อยอดสู่ EUDR ได้ เช่น การใช้มาตรฐานการควบคุมไม้ตามแนวทาง FLEGT และระบบการลงทะเบียนไม้

กฎหมาย (e-tree) ของกรมป่าไม้ ซึ่งช่วยลดอุปสรรคในการปรับตัวสู่ข้อกำหนดของ EUDR ได้มากกว่ากลุ่มสินค้าอื่น

อย่างไรก็ตาม แม้สินค้าอีก 5 ประเภทจะมีมูลค่าการส่งออกไปสหภาพยุโรปโดยตรงไม่มาก แต่การไม่พัฒนาระบบรองรับ EUDR ตั้งแต่ต้น ก็อาจกลายเป็นการ “พลาดโอกาส” ในระยะยาว โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาว่า กฎหมาย EUDR ไม่จำกัดเฉพาะกรณีการส่งออกตรงจากประเทศไทยไปยัง EU เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงกรณีที่สินค้าไทยถูกนำไปใช้เป็นวัตถุดิบในประเทศที่สาม แล้วผลิตต่อเพื่อส่งไป EU อีกทอดหนึ่ง ซึ่งเป็น “ช่องทางอ้อม” ที่ประเทศไทยไม่มีข้อมูลว่าผู้นำเข้าจะนำสินค้าไปสหภาพยุโรปหรือไม่

หากประเทศไทยไม่สามารถจัดทำระบบ Due Diligence และฐานข้อมูลเพื่อพิสูจน์แหล่งที่มา ที่ถูกต้องตามข้อกำหนด EUDR ได้ตั้งแต่ต้นทาง โอกาสที่ผู้ประกอบการในสหภาพยุโรปจะหลีกเลี่ยงการซื้อสินค้าจากไทยก็จะเพิ่มขึ้น ตรงกันข้าม หากไทยสามารถพัฒนาเครื่องมือรองรับ และได้รับการจัดลำดับให้เป็นประเทศที่มีความเสี่ยงต่ำ (low-risk country) จะทำให้ผู้ซื้อใน EU มีแรงจูงใจมากขึ้นในการสั่งซื้อสินค้าไทย

ยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีของ “กาแฟ” และ “โกโก้” แม้จะยังมีปริมาณการส่งออกไม่สูงในปัจจุบัน แต่จากการลงพื้นที่พบว่าผู้ซื้อจาก EU แสดงความสนใจสั่งซื้อจากไทยเพิ่มขึ้น หากสามารถจัดทำระบบให้สอดคล้องกับ EUDR ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสนับสนุนการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจใหม่เหล่านี้ให้ขยายตัว ก็อาจเป็นโอกาสสำคัญในการขยายตลาดส่งออกของไทยในอนาคต

(4) ประเด็นการพัฒนาโกโก้สู่ห่วงโซ่อุปทานในตลาด EU

ประเทศไทยแม้จะยังมีการปลูกโกโก้ในปริมาณไม่มากเมื่อเทียบกับประเทศผู้ผลิตรายใหญ่ของโลก เช่น ประเทศโกตดิวัวร์ แต่จากการศึกษาพบว่า ผู้ประกอบการโกโก้ของไทยมีศักยภาพในการพัฒนาห่วงโซ่อุปทานอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีผู้ประกอบการแกนนำ เช่น โกโก้วัลเลย์ จังหวัดน่าน ซึ่งผู้ประกอบการรายนี้ได้สร้าง “ห่วงโซ่อุปทานแบบครบวงจร” อย่างเป็นรูปธรรม โดยเริ่มตั้งแต่การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกโกโก้ตามมาตรฐาน การรับซื้อผลผลิตอย่างสม่ำเสมอ และการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีความหลากหลาย (ผงโกโก้ เครื่องดื่ม ขนม หรือเครื่องสำอาง) รวมถึงการสร้างแบรนด์ที่ประสบความสำเร็จทั้งในประเทศและต่างประเทศ แนวทางนี้ถือเป็นต้นแบบของการสร้างมูลค่าเพิ่มและความยั่งยืน และสามารถต่อยอดขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นได้ โดยต้องอาศัยภาครัฐเข้าสนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานสำคัญ เช่น ระบบฐานข้อมูลเกษตรกร ระบบตรวจสอบย้อนกลับที่สอดคล้องกับข้อกำหนด EUDR รวมถึงการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างผู้ผลิต ผู้แปรรูป และผู้นำเข้าในตลาด EU การพัฒนาระบบโกโก้แบบครบวงจรนี้ ไม่เพียงเสริมความยั่งยืนให้กับเกษตรกรรายย่อย แต่ยังเปิดโอกาสให้ประเทศไทยสามารถก้าวเข้าสู่ตลาดโกโก้คุณภาพสูงของ EU ได้อย่างมั่นคงในระยะยาว

(5) ประเด็นการพัฒนาอุตสาหกรรมกาแฟไทยเชิงระบบเพื่อเข้าสู่ตลาด EU

ประเทศไทยมีศักยภาพสูงในการผลิตกาแฟเพื่อรองรับตลาดพรีเมียม ในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะตลาด EU ที่มีแนวโน้มความต้องการสินค้ากาแฟพรีเมียมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยประเทศไทยมีพื้นที่ปลูกกาแฟแบ่งเป็น 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ สายพันธุ์โรบัสตา ในภาคใต้ และสายพันธุ์อาราบิก้า ในภาคเหนือ อย่างไรก็ตาม อุตสาหกรรมกาแฟไทยยังคงเผชิญกับอุปสรรคเชิงโครงสร้างหลายประการ

ปัญหาหลัก คือ ระบบการผลิตและแปรรูปไม่ครบวงจร ยกตัวอย่างเช่น พื้นที่ในจังหวัดเลย ที่ขาดโรงงานแปรรูปและตลาดรองรับ ทำให้เกษตรกรต้องตัดต้นกาแฟทิ้ง และแม้ว่าในบางพื้นที่ เช่น จังหวัดเชียงราย มีความพยายามในการรวมกลุ่มโดยมีโรงงานแปรรูปและโรงคั่วกาแฟพื้นที่เพื่อยกระดับมาตรฐานและ

สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์กาแฟ แต่ก็ยังมีการแปรรูปในปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ

นอกจากนี้ ยังมีความท้าทายที่สำคัญสำหรับการส่งผลิตภัณฑ์กาแฟไปยังตลาด EU เนื่องจากขาดระบบตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) ที่สอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ที่กำหนดให้ผลิตภัณฑ์ต้องสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ถึงแหล่งที่มา มีหลักฐานว่าปราศจากการตัดไม้ทำลายป่า และผลิตตามกฎหมายของประเทศผู้ผลิต ดังนั้น หากประเทศไทยสามารถยกระดับห่วงโซ่อุปทานกาแฟ ตั้งแต่การปลูก แปรรูป จนถึงการตลาดอย่างเป็นระบบและเป็นไปตามข้อกำหนดของ EUDR ก็จะสามารถขยายโอกาสส่งออกกาแฟไทยไปยังตลาด EU ได้

2. ข้อค้นพบที่เป็นอุปสรรคสำคัญจากการศึกษา มีดังนี้

(1) ข้อจำกัดในการตีความ “สิทธิการใช้ที่ดิน” และนิยาม “ป่าไม้” EUDR กำหนดให้สินค้าโภคภัณฑ์ต้องผลิตบนที่ดินที่มีสิทธิถูกต้องตามกฎหมาย แต่ไม่ชัดเจนว่ารวมเอกสารรูปแบบใดบ้าง ขณะที่ในไทยมีรูปแบบสิทธิที่หลากหลาย ซึ่งเสี่ยงต่อการตีความว่า “ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย” หากไม่มีเอกสารที่ EUDR รับรอง นอกจากนี้ นิยาม “ป่าไม้” ของ EU ใช้เกณฑ์ลักษณะกายภาพ ในขณะที่ไทยใช้สถานะทางกฎหมาย อาจทำให้พื้นที่การเกษตรถูกตีความว่าเป็นการ “ตัดไม้ทำลายป่า” แม้อยู่ในพื้นที่สิทธิ

(2) ปัญหาจากการใช้ที่ดินของรัฐที่ไม่มีเอกสารสิทธิ ประชาชนจำนวนมากใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามนโยบายรัฐ แต่ไม่มีเอกสารสิทธิที่สามารถตรวจสอบย้อนหลังได้ ทำให้ไม่สามารถเข้าสู่ระบบ Due Diligence ได้ และเสี่ยงถูกตัดออกจาก supply chain ที่ส่งออกไปยัง EU

(3) ความซับซ้อนของกระบวนการรวบรวมข้อมูลเพื่อทำ Due Diligence ต้องใช้ข้อมูลจำนวนมาก และละเอียด ทั้งจากเกษตรกร เอกสารสิทธิ พิกัดแปลง ข้อมูลแรงงาน ภาษี สิ่งแวดล้อม ซึ่งปัจจุบันไม่มีฐานข้อมูลกลางที่สามารถตอบสนองต่อการดำเนินการตาม EUDR ได้อย่างครบถ้วน ยกเว้นข้อมูลเกษตรกรผู้ปลูกยางพาราซึ่งการยางแห่งประเทศไทยได้มีการพัฒนาระบบและรวบรวมข้อมูลมาระยะหนึ่งแล้ว แต่ยังเป็นเพียงเกษตรกรบางส่วนเท่านั้น และยังไม่ให้ผู้ประกอบการในห่วงโซ่อุปทานยางพาราสามารถเข้าถึงได้ นอกจากนี้ หน่วยงานอื่นๆ ที่มีฐานข้อมูลเกษตรกรก็ยังไม่เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการเข้าถึงได้ โดยอ้างข้อจำกัดจากพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562

(4) ความซับซ้อนในการประเมินความเสี่ยงตาม EUDR ต้องอาศัยข้อมูลหลายแหล่งทั้งเชิงกฎหมาย ภูมิศาสตร์ ประวัติร่องรอย ความเสี่ยงทางสิ่งแวดล้อม การทุจริต ฯลฯ โดยการประเมินต้องแปลผลข้อมูลเชิงบูรณาการ ซึ่งต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน หากขาดระบบสนับสนุนจะทำให้การประเมินคลาดเคลื่อน

(5) การไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานและกฎหมายการจ้างแรงงานต่างด้าวในกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย (MSME) และเกษตรกรรายย่อย ถือเป็นความเสี่ยงสำคัญต่อการปฏิบัติตามข้อกำหนดของ EUDR ความเสี่ยงนี้มักเกิดจากหลายปัจจัยร่วมกัน ทั้งการขาดความรู้ความเข้าใจในข้อกำหนด ความไม่พร้อมด้านระบบบริหารจัดการแรงงาน และในบางกรณีอาจเกิดจากความตั้งใจหลีกเลี่ยงต้นทุนที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากกฎหมายแรงงาน พ.ศ. 2541 กำหนดให้แม้มีการจ้างแรงงานเพียง 1 คน ก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแรงงานเต็มรูปแบบ เช่น การขึ้นทะเบียนลูกจ้าง การจ่ายค่าล่วงเวลา การจัดสวัสดิการ และการเข้าระบบประกันสังคม ข้อกำหนดเหล่านี้จึงอาจไม่สอดคล้องกับลักษณะการดำเนินธุรกิจของผู้ประกอบการรายย่อยหรือกิจกรรมทางการเกษตรขนาดเล็กที่มักมีลักษณะการจ้างงานไม่ต่อเนื่องและขึ้นอยู่กับฤดูกาล

(6) ข้อจำกัดเชิงนโยบายและการปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบโดยตรงในการกำกับดูแลสินค้าอีก 6 ประเภท (ยกเว้นยางพารา) พบว่ามีเพียง กยท. ที่มีระบบฐานข้อมูลสอดคล้องกับ EUDR ส่วนสินค้าอื่นยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบชัดเจน ระดับพื้นที่ขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่มีแนวทางปฏิบัติที่เป็นระบบ แม้ EUDR จะเริ่มบังคับใช้ปลายปี 2567

(7) ผู้ประกอบการและเกษตรกรส่วนใหญ่ขาดองค์ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับ EUDR รวมทั้งขาดแรงจูงใจ เนื่องจากราคาซื้อไม่แตกต่างจากระบบทั่วไป และไม่คุ้มค่ากับภาระที่เพิ่มขึ้น

(8) ความคุ้มค่าในการพัฒนาระบบเพื่อรองรับสินค้าที่อยู่ภายใต้ EUDR แม้สินค้า 6 ประเภทจะมีมูลค่าการส่งออกไป EU น้อยเมื่อเทียบกับยางพารา (ส่งออกไป EU ปี 2567 มูลค่า 53,512 ล้านบาท) และไม้ (3,320 ล้านบาท) แต่กฎหมาย EUDR ครอบคลุมถึงการส่งออกผ่านประเทศที่สามด้วย หากประเทศไทยไม่พัฒนาระบบ จะเสียโอกาสในอนาคต

(9) การพัฒนาโกโก้สู่ห่วงโซ่อุปทานในตลาด EU : ความสำเร็จจากการพัฒนาแบบครบวงจรผู้ประกอบการ เช่น “โกโก้วัลเลย์” ที่จังหวัดน่าน มีระบบรับซื้อ แปรรูป และสร้างผลิตภัณฑ์ครบวงจร เช่น เครื่องดื่ม ขนม เครื่องสำอาง เป็นโมเดลที่เชื่อมโยงเกษตรกรสู่ตลาด EU ได้ หากได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐในด้านระบบข้อมูลและการตรวจสอบย้อนกลับ

(10) การพัฒนาอุตสาหกรรมกาแฟไทยเชิงระบบเพื่อเข้าสู่ตลาด EU : กาแฟไทยมีศักยภาพสูง แต่ขาดระบบแปรรูปและมาตรฐานรองรับ พื้นที่เหมาะสมมีมากทั้งพันธุ์โรบัสตา (เช่น ชุมพร) และอาราบิก้า (เช่น เชียงใหม่ น่าน) แต่ขาดระบบแปรรูปและตลาดรับซื้อ ทำให้เกษตรกรเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่น หากพัฒนาเชิงระบบและตรวจสอบย้อนกลับตาม EUDR ได้ จะสามารถเจาะตลาด EU ได้ในอนาคต

3. ข้อเสนอแนะด้านกฎหมายและด้านอื่นๆ

3.1 ข้อเสนอแนะด้านกฎหมาย

(1) การสร้างความร่วมมือกับสหภาพยุโรปเพื่อพัฒนาระบบข้อมูลและตีความกฎหมาย EUDR ให้สอดคล้องกับบริบทประเทศไทย เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและประสิทธิภาพในการดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่าของสหภาพยุโรป (EU Regulation on Deforestation-free products: EUDR) โดยการสร้างความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับสหภาพยุโรป โดยเฉพาะในด้านการแลกเปลี่ยนความรู้และข้อเสนอแนะเชิงเทคนิคจากผู้เชี่ยวชาญของ EU เพื่อสนับสนุนการพัฒนาระบบข้อมูลของประเทศไทยให้สามารถรองรับกระบวนการตรวจสอบถี่ถ้วน (Due Diligence) ได้อย่างสอดคล้องกับข้อกำหนดของกฎหมาย ทั้งนี้ควรครอบคลุมการให้คำแนะนำเกี่ยวกับการตีความกฎหมาย EUDR ในประเด็นที่มีความแตกต่างจากบริบทของประเทศไทย เช่น สิทธิในการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรรายย่อย ความหมายของ “ป่า” ตามกรอบนิยามของ EU ตลอดจนประเด็นอื่น ๆ ที่ยังมีข้อสงสัยในเชิงปฏิบัติ ซึ่งหากได้รับความชัดเจนจากผู้เชี่ยวชาญโดยตรงจะสามารถนำไปใช้ในการออกแบบมาตรการสนับสนุน การปรับปรุงระบบข้อมูล การปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบ และการกำหนดแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมกับบริบทไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นการลดความเสี่ยงในการปฏิเสธสินค้าไทยจากตลาดยุโรป และช่วยยกระดับมาตรฐานความโปร่งใสในห่วงโซ่อุปทานอย่างยั่งยืน

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.)

(2) การศึกษาความเป็นไปได้ในการให้สิทธิเช่าที่ดินชั่วคราวเพื่อรองรับการเข้าระบบ EUDR สำหรับพื้นที่ทำกินในเขตป่าและอุทยาน เนื่องจากในปัจจุบันกระบวนการออกหลักฐานสิทธิในการใช้ที่ดินจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช หรือสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ยังใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างมาก เนื่องจากมีขั้นตอนที่ซับซ้อน และต้องตรวจสอบให้ชัดเจน และในหลายกรณีประชาชนที่ทำกินในพื้นที่ป่า ป่าสงวน หรือเขตอุทยานยังไม่มีเอกสารอนุญาตการใช้ประโยชน์ที่ดินรองรับ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญในการเข้าสู่ระบบตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR ที่เน้นความชัดเจนเรื่องสิทธิในการใช้ที่ดินและแหล่งที่มาของวัตถุดิบ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาความเป็นไปได้ในการกำหนดแนวทาง “ให้เช่าที่ดินชั่วคราว” สำหรับเกษตรกรหรือผู้ประกอบการที่ทำกินอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว โดยอาจดำเนินการในลักษณะของสัญญาเช่าระยะสั้นหรือสิทธิชั่วคราวที่ออกโดยรัฐ สำหรับกลุ่มประชาชนที่ตรวจสอบเบื้องต้นแล้วพบว่าเป็นไปตามข้อกำหนด เพื่อให้มีเอกสารหรือหลักฐานรองรับการใช้ที่ดินในระหว่างที่รอการออกหนังสืออนุญาตหรือการจัดทำเอกสารสิทธิอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แนวทางนี้จะช่วยลดความเสี่ยงในการถูกตัดออกจากระบบการค้าและการส่งออกภายใต้กฎหมาย EUDR และเปิดโอกาสให้เกษตรกรรายย่อยสามารถปรับตัวและเข้าสู่ระบบตรวจสอบย้อนกลับได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ทั้งยังเป็นการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์พื้นที่ป่าและการคุ้มครองสิทธิในการดำรงชีพของประชาชนในพื้นที่

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ

(3) แนวทางการแก้ไขปัญหากการไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานในกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อยและเกษตรกร การไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงานและกฎหมายการจ้างแรงงานต่างด้าวในกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย (MSME) และเกษตรกรรายย่อย เป็นหนึ่งในความเสี่ยงสำคัญต่อการปฏิบัติตามกฎหมาย EUDR ซึ่งมักเกิดจากหลายปัจจัยร่วมกัน ได้แก่ ความไม่รู้ข้อกฎหมาย ความไม่พร้อมด้านระบบการบริหารจัดการแรงงาน และในบางกรณีเกิดจากความงัดใจหลีกเลี่ยงต้นทุนที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะเมื่อกฎหมายแรงงานกำหนดให้การจ้างแรงงานเพียง 1 คนก็ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายแรงงานเต็มรูปแบบ เช่น การขึ้นทะเบียน การจ่ายค่าล่วงเวลา การจัดสวัสดิการ และการทำประกันสังคม ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับลักษณะของธุรกิจรายย่อยหรือกิจกรรมทางการเกษตรขนาดเล็กที่มีลักษณะไม่ต่อเนื่องตามฤดูกาล

ดังนั้น แนวทางการแก้ไขควรประกอบด้วยการดำเนินการควบคู่กันทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยในระยะสั้นควรเร่งจัดให้มีการอบรมและเผยแพร่ความรู้กฎหมายแรงงานในรูปแบบที่เข้าใจง่าย และเข้าถึงได้ในระดับพื้นที่ เช่น การจัดอบรมร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สหกรณ์ และกลุ่มเกษตรกร พร้อมจัดทำ “ชุดคู่มือแรงงานฉบับเกษตรกร”

นอกจากนี้ เนื่องจากการจ้างแรงงานในทั้ง 7 ประเภทสินค้า ที่เป็นผู้ประกอบการค้าผลผลิตการเกษตรรายย่อย มักจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน เนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจและไม่มีศักยภาพในการปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน จึงเสี่ยงต่อการเกิดกรณีไม่ปฏิบัติตามกฎหมายแรงงาน ดังนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงาน จึงควรรออาศัยอำนาจตามมาตรา 6 วรรคหนึ่ง และมาตรา 22 พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ออกกฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานค้าผลผลิตการเกษตร พ.ศ..... เพื่อให้ผู้ประกอบการค้าผลผลิตการเกษตรที่มีจำนวนการจ้างงานไม่เกิน 5 คน และมีได้จ้างแรงงานตลอดทั้งปี และไม่ได้เป็นงานอุตสาหกรรมต่อเนื่อง ให้มีการคุ้มครองแรงงานกรณีต่าง ๆ แตกต่างไปจากพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน ในหลักเกณฑ์เดียวกับกฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานในงานเกษตรกรรม พ.ศ. 2557

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน

(4) ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหากลไกการหลีกเลี่ยงภาษีของผู้ประกอบการรายย่อยและ MSME
การหลีกเลี่ยงภาษีของผู้ประกอบการรายย่อยและ MSME เป็นปัญหาที่พบได้อย่างกว้างขวาง โดยมีสาเหตุจากหลายปัจจัย ทั้งความไม่เข้าใจระบบภาษี ความยุ่งยากในการจัดทำบัญชี ความไม่พร้อมด้านทักษะหรือเครื่องมือ ตลอดจนความจงใจหลีกเลี่ยง ปัญหานี้ยิ่งทวีความสำคัญภายใต้ข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR ซึ่งกำหนดให้ผู้ประกอบการต้องสามารถแสดงความโปร่งใสในกระบวนการผลิตและการค้าทั้งหมด หากไม่สามารถจัดทำข้อมูลภาษีหรือบัญชีรายรับรายจ่ายได้อย่างถูกต้อง ย่อมส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของสินค้าและโอกาสในการเข้าถึงตลาด EU

แนวทางการแก้ไขควรเริ่มจากการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการสมัครใจเข้าสู่ระบบภาษี ด้วยการให้สิทธิประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การลดหย่อนภาษี การเข้าถึงแหล่งทุน การรับรองกิจการ หรือการสนับสนุนทางการตลาดที่ผูกกับการมีเลขทะเบียนภาษี นอกจากนี้ควรส่งเสริมการจัดทำบัญชีอย่างง่าย โดยพัฒนาแอปพลิเคชันหรือเครื่องมือดิจิทัลที่ใช้งานง่ายสำหรับผู้ประกอบการรายย่อยและเกษตรกร พร้อมทั้งอบรมการใช้งานในระดับชุมชนควบคู่กับการสื่อสารเชิงบวกว่า “การเสียภาษีคือเครื่องมือสร้างความน่าเชื่อถือและยกระดับกิจการ” เพื่อเปลี่ยนภาพลักษณ์ของการเสียภาษีจากภาระเป็นโอกาสในการเติบโต

ในระยะยาว ควรมีการปรับปรุงระบบภาษีให้เหมาะสมกับลักษณะกิจการรายย่อย เช่น การกำหนดภาษีแบบเหมาจ่ายหรือภาษีขั้นต่ำที่เข้าใจง่าย ลดความซับซ้อนของเอกสาร และให้ทางเลือกในการเข้าสู่ระบบแบบค่อยเป็นค่อยไป พร้อมกับยกระดับระบบบริการภาษีให้เป็นมิตรและเข้าถึงได้ในระดับพื้นที่ เช่น การตั้งจุดบริการภาษีประจำชุมชน แพลตฟอร์มออนไลน์ หรือเจ้าหน้าที่ให้คำปรึกษาภาษีรายกิจการ ขณะเดียวกันควรบูรณาการข้อมูลภาษีเข้ากับระบบ traceability ภายใต้ EUDR เพื่อให้ข้อมูลภาษีกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตรวจสอบย้อนกลับได้อย่างอัตโนมัติ ลดภาระซ้ำซ้อนในการรายงานข้อมูล และทำให้ระบบการค้าโปร่งใสเกิดขึ้นได้จริงในระดับโครงสร้าง

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : กรมสรรพากร กระทรวงการคลัง

(5) การจัดทำ EUDR Checklist สำหรับการประเมินตนเองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุปทาน
การจัดทำ EUDR Checklist ถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในห่วงโซ่อุปทานของสินค้าแต่ละประเภท สามารถประเมินตนเองได้อย่างเป็นระบบ เข้าใจสถานะของตนในกระบวนการผลิตและรับรู้ถึงจุดแข็ง จุดอ่อน หรือข้อบกพร่องที่ควรปรับปรุง ซึ่งรวมถึงการปฏิบัติตามกฎหมายทั้ง 8 กลุ่ม เพื่อรองรับข้อกำหนดของกฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่า (EUDR) อย่างมีประสิทธิภาพ โดยแบบตรวจสอบดังกล่าวควรจัดทำให้มีความเฉพาะเจาะจงตามลักษณะของสินค้าแต่ละประเภท เช่น Checklist สำหรับผู้ปลูกปาล์มน้ำมัน ผู้แปรรูปไม้ ผู้รวบรวมผลผลิตกาแฟ หรือผู้เลี้ยงโค ฯลฯ ซึ่งครอบคลุมหัวข้อสำคัญ เช่น ความพร้อมด้านเอกสารและข้อมูลแหล่งผลิต การใช้ที่ดินที่ถูกต้องตามกฎหมาย การมีข้อมูลพิกัดทางภูมิศาสตร์ ความสามารถในการจัดเก็บข้อมูลย้อนกลับ การจ้างแรงงานที่เป็นธรรม และการดำเนินงานตามหลักความยั่งยืน Checklist เหล่านี้ควรออกแบบให้ใช้งานง่าย เหมาะสมกับความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และควรมีคู่มืออธิบายประกอบ รวมถึงตัวอย่างการตอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน ทั้งนี้ การประเมินตนเองผ่าน Checklist จะทำให้ผู้ประกอบการและเกษตรกรทราบจุดที่ต้องปรับปรุงก่อนเข้ากระบวนการภายนอก เช่น การตรวจรับรองหรือการตรวจสอบจากคู่ค้าต่างประเทศ จะเกิดขึ้น ซึ่งจะช่วยลดแรงกดดันในการปรับตัว และส่งเสริมให้ระบบการตรวจสอบย้อนกลับ (traceability) สามารถพัฒนาได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และสอดคล้องกับข้อกำหนดของ EUDR ในเชิงปฏิบัติอย่างแท้จริง

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.)

กรมส่งเสริมการเกษตร กรมปศุสัตว์

(6) ข้อจำกัดการเข้าถึงฐานข้อมูลภาครัฐภายใต้กรอบ PDPA แม้หน่วยงานภาครัฐหลายแห่งจะมีการจัดทำฐานข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับสินค้าในขอบเขตของ EUDR เช่น ฐานข้อมูลเกษตรกร ข้อมูลเชิงพื้นที่ระดับแปลงเพาะปลูก และข้อมูลการผลิตในภาคเกษตร แต่ในปัจจุบันผู้ประกอบการยังไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากหน่วยงานรัฐมักอ้างอิงข้อจำกัดตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (PDPA) ส่งผลให้ผู้ประกอบการต้องจัดทำข้อมูลใหม่ด้วยตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดต้นทุนสูง ทำให้การรวบรวมข้อมูลขาดความเชื่อมโยง และอาจทำให้ผู้ประกอบการไม่สนใจรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายย่อยที่ไม่มีศักยภาพในการจัดทำข้อมูลตามข้อกำหนด EUDR

ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาและกำหนดแนวปฏิบัติที่ชัดเจนสำหรับหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลฐานข้อมูลเพื่อสร้างกลไกให้สามารถเปิดเผยหรือแบ่งปันข้อมูลเชิงการค้าแก่ผู้ประกอบการได้ โดยอยู่บนพื้นฐานของการปกป้องข้อมูลส่วนบุคคลตาม PDPA อย่างเหมาะสม อาจใช้วิธีการกำหนดมาตรการกำกับดูแล การจัดระดับการเข้าถึงข้อมูล (data access level) หรือการให้สิทธิผู้ประกอบการเข้าถึงข้อมูลเฉพาะที่จำเป็นต่อการปฏิบัติตามข้อกำหนดของ EUDR เพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างแท้จริง ลดความซ้ำซ้อนและต้นทุนที่ไม่จำเป็น และทำให้เกษตรกรรายย่อยไม่ถูกทอดทิ้งออกจากห่วงโซ่อุปทานการส่งออกไปยังสหภาพยุโรป

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.)

3.2 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

ระยะเร่งด่วน (ภายใน 6 เดือน)

(1) จัดทำแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อรองรับกฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่า (EU Regulation on Deforestation-free products: EUDR) การจัดทำแผนปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อรองรับกฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่า (EU Regulation on Deforestation-free products: EUDR) มีเป้าหมายเพื่อสร้างกรอบการดำเนินงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาสังคม โดยมุ่งเน้นการบูรณาการการพัฒนาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อให้ประเทศไทยสามารถปรับตัวและปฏิบัติตามข้อกำหนดของ EUDR ได้อย่างมีประสิทธิภาพ แผนดังกล่าวจะกำหนดแนวทางดำเนินงานที่ชัดเจน ครอบคลุมการพัฒนากฎหมายภายในประเทศ ระบบฐานข้อมูลภูมิสารสนเทศ การรับรองและตรวจสอบย้อนกลับในห่วงโซ่อุปทาน ตลอดจนการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการรายย่อย โดยมีการระบุเป้าหมาย ตัวชี้วัด ระยะเวลาดำเนินงาน หน่วยงานหลักและหน่วยงานสนับสนุนที่รับผิดชอบ พร้อมทั้งงบประมาณอย่างเป็นระบบและโปร่งใส ทั้งนี้ควรมีการจัดตั้งกลไกการขับเคลื่อนระดับชาติและระดับพื้นที่ รวมถึงระบบการติดตามและประเมินผล เพื่อให้แผนดังกล่าวสามารถใช้เป็นเครื่องมือกำกับทิศทางและสนับสนุนการดำเนินงานในทุกมิติได้อย่างแท้จริง

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.)

(2) การอบรมหน่วยงานภาครัฐและการจัดทำคู่มือเพื่อรองรับการปฏิบัติตามกฎหมาย EUDR หนึ่งในกลไกสำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนการดำเนินงานตามกฎหมายว่าด้วยสินค้าที่ปลอดจากการตัดไม้ทำลายป่า (EUDR) อย่างเป็นรูปธรรม คือการเสริมสร้างความเข้าใจให้กับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ผ่านการจัดอบรมและถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR รวมถึงกระบวนการตรวจสอบย้อนกลับ (traceability) และการจัดทำข้อมูลประกอบการตรวจสอบถี่ถ้วน (Due Diligence) โดยการอบรมควรครอบคลุมหน่วยงานหลักตามประเภทสินค้าเป้าหมาย เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรมส่งเสริม

การเกษตร กรมปศุสัตว์ รวมถึงหน่วยงานด้านแรงงานและอุตสาหกรรม เช่น กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กรมการจัดหางาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อให้หน่วยงานเหล่านี้สามารถทำหน้าที่สนับสนุนหรือกำกับดูแลการดำเนินการในภาคส่วนของตนได้อย่างเข้าใจตรงกันและสอดคล้องกับข้อกำหนดของกฎหมาย โดยควบคู่ไปกับการจัดทำเอกสารแนวทางปฏิบัติหรือคู่มือที่มีเนื้อหาชัดเจน ครอบคลุมทุกประเด็นที่เกี่ยวข้อง และสามารถนำไปใช้อ้างอิงในการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ ตลอดจนถ่ายทอดสู่ผู้ประกอบการและเกษตรกรในพื้นที่ได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ (มกอช.)

(3) การอบรมผู้ประกอบการและเกษตรกรในห่วงโซ่อุปทานสินค้า 7 ประเภท เพื่อรองรับกฎหมาย EUDR การเตรียมความพร้อมให้กับผู้ประกอบการทั้งรายใหญ่ รายย่อย (SME) รวมถึงเกษตรกรที่อยู่ในห่วงโซ่อุปทานของสินค้าทั้ง 7 ประเภทตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR ได้แก่ ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ถั่วเหลือง โกโก้ กาแฟ ข้าว และไม้ จำเป็นต้องมีการจัดอบรมเชิงลึกเพื่อเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และทักษะในการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างครบถ้วน โดยเนื้อหาควรครอบคลุมสาระสำคัญของกฎหมาย EUDR และผลกระทบต่อผู้ประกอบการ แนวทางการจัดเก็บและบริหารจัดการข้อมูลเพื่อตรวจสอบย้อนกลับ (traceability) การจัดทำ Due Diligence Statement และเอกสารประกอบ การใช้ระบบภูมิสารสนเทศ (GIS) เพื่อยืนยันแหล่งผลิตที่ไม่บุกรุกป่า การปฏิบัติตามมาตรฐานด้านแรงงานและสิทธิมนุษยชนในห่วงโซ่อุปทาน ตลอดจนแนวปฏิบัติที่ดีทางการเกษตร (GAP) และการรวมกลุ่มเพื่อขอการรับรอง โดยควรมีการจัดทำคู่มือหรือเอกสารแนะแนวที่เข้าใจง่าย รวมถึงช่องทางให้คำปรึกษาและสนับสนุนข้อมูล เพื่อให้ผู้ประกอบการและเกษตรกรสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ลดความเสี่ยงในการถูกปฏิเสธการส่งออก และยกระดับศักยภาพในการแข่งขันของสินค้าไทยในตลาดสหภาพยุโรปอย่างยั่งยืน

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.)

(4) การเร่งขับเคลื่อนการสื่อสารสาธารณะ เพื่อสร้างความตระหนักในทุกระดับของห่วงโซ่อุปทานต่อข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR การสื่อสารสาธารณะถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการปฏิบัติตามกฎหมาย EUDR ให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทยที่ห่วงโซ่อุปทานของสินค้าเป้าหมาย เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา กาแฟ หรือไม้ มีลักษณะแตกต่างและซับซ้อน ประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวนมาก ทั้งเกษตรกรรายย่อย กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มรวบรวมผลผลิต พ่อค้าคนกลาง ผู้แปรรูป และผู้ส่งออก ซึ่งหลายภาคส่วน โดยเฉพาะผู้รวบรวมผลผลิตและ SME มักมีความเข้าใจตลาดเคลื่อนหรือคิดว่า “ตนเองไม่เกี่ยวข้องโดยตรง” กับกฎหมายนี้ เนื่องจากไม่ได้เป็นผู้ส่งออกโดยตรง อย่างไรก็ตาม กฎหมาย EUDR ได้กำหนดให้ทุกกิจกรรมในห่วงโซ่อุปทานต้องสามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ทั้งหมด และผู้ส่งออกจะต้องรับรองว่าแหล่งที่มาของวัตถุดิบทั้งหมดเป็นไปตามเกณฑ์ของ EU ดังนั้น การขาดความเข้าใจหรือการไม่ตระหนักถึงบทบาทของตนในห่วงโซ่อุปทานจะกลายเป็นจุดอ่อนสำคัญที่ทำให้สินค้าไทยไม่สามารถเข้าสู่ตลาดยุโรปได้ การสื่อสารจึงควรเน้นการถ่ายทอดสาระของกฎหมายอย่างเข้าใจง่าย ด้วยภาษาที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย เช่น การผลิตสื่ออินโฟกราฟิก วิดีโอสั้น นิทรรศการในพื้นที่ นิทานภาพสำหรับเกษตรกร หรือคลิปตัวอย่างกรณีศึกษาจริง เพื่อแสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นเมื่อละเลยต่อข้อกำหนดดังกล่าว ควบคู่กับการเปิดช่องทางสื่อสารที่เข้าถึงได้ เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์ กลุ่มไลน์ชุมชน หรือการลงพื้นที่สื่อสารผ่านองค์กรชุมชน รวมถึงการจัดกิจกรรมสร้างความรู้ในลักษณะ Roadshow และการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในทุกระดับของห่วงโซ่อุปทานว่าสิทธิและหน้าที่ในการรองรับกฎหมาย EUDR ไม่ได้อยู่เพียงที่ปลายทางของผู้ส่งออก แต่เกี่ยวข้องกับทุกมือที่

จับสินค้าในกระบวนการผลิต และต้องร่วมกันยกระดับระบบของประเทศให้สามารถยืนยันได้ว่าผลิตภัณฑ์ของไทย “ปลอดภัยจากการตัดไม้ทำลายป่า” อย่างแท้จริง

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.)

ระยะสั้น (6-12 เดือน)

(1) การจัดทำระบบฐานข้อมูลกลางเพื่อรองรับการทำ Due Diligence และ Traceability สำหรับสินค้า 7 ประเภทภายใต้ข้อกำหนด EUDR การจัดทำระบบฐานข้อมูลกลางเพื่อรองรับการดำเนินการตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR เป็นภารกิจสำคัญในการเสริมสร้างความสามารถของประเทศในการดำเนินการตรวจสอบถ่วงน้ำหนัก (Due Diligence) และการตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) สำหรับสินค้า 7 ประเภท ได้แก่ ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ไม้ กาแฟ โกโก้ ถั่วเหลือง และวุ้นเนื้อ โดยระบบดังกล่าวควรออกแบบให้สามารถรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแต่ละสินค้าในทุกระดับ ตั้งแต่แหล่งผลิต พืชที่ดิน สิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดิน การรวบรวม การแปรรูป และการขนส่ง ตลอดจนเอกสารประกอบและการรับรองมาตรฐานต่าง ๆ พร้อมทั้งมีความสามารถในการประมวลผลข้อมูลและจัดทำรายงาน Due Diligence Statement ได้อย่างอัตโนมัติ ระบบนี้ควรมีลักษณะเป็นแพลตฟอร์มกลางที่เชื่อมโยงข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ องค์กรรับรอง และภาคเอกชน โดยกำหนดสิทธิการเข้าถึงตามบทบาทของผู้ใช้งาน เช่น หน่วยงานภาครัฐ ผู้ส่งออก ผู้ตรวจสอบ หรือเกษตรกรรายย่อย ทั้งนี้ควรพัฒนาอินเทอร์เฟซที่ใช้งานง่าย เช่น แอปพลิเคชันหรือระบบออนไลน์แบบ self-service เพื่อให้ทุกภาคส่วนสามารถใช้ประโยชน์ได้จริง การมีระบบฐานข้อมูลลักษณะนี้จะช่วยให้กระบวนการพัฒนา Traceability เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับข้อกำหนดของ EU และสร้างความโปร่งใสในห่วงโซ่อุปทานอย่างยั่งยืนในระดับประเทศ

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

(2) การเร่งรัดตรวจสอบการครอบครองที่ดินโดยมิชอบในพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ พร้อมกลไกเชิงรุกเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบังคับใช้ เพื่อให้การดำเนินงานตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเพื่อป้องกันการนำพื้นที่ที่ครอบครองโดยมิชอบมาเข้าสู่ห่วงโซ่อุปทานของสินค้าเป้าหมายอย่างไม่เหมาะสม ควรเร่งรัดกระบวนการตรวจสอบการครอบครองที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยาน โดยเฉพาะกรณีที่มีการใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการตรวจสอบ เช่น การให้ผู้อื่นถือครองแทน หรือการแฝงตัวในรูปแบบของบุคคลที่อ้างสิทธิ์โดยไม่มีหลักฐานรับรองอย่างแท้จริง การตรวจสอบดังกล่าวควรดำเนินการเชิงรุกภายใต้ความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานฯ และหน่วยงานด้านที่ดิน พร้อมกันนี้ควรพิจารณากลไกในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการจัดให้มี “รางวัลหรือค่าตอบแทน” สำหรับผู้ที่สามารถให้ข้อมูลหรือเบาะแสที่นำไปสู่การพิสูจน์การถือครองที่ดินโดยมิชอบได้อย่างชัดเจน ซึ่งจะช่วยให้แรงจูงใจในการแจ้งเบาะแสและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนในพื้นที่ได้อย่างเป็นระบบ มาตรการนี้จะไม่เพียงช่วยลดความเสี่ยงในการนำพื้นที่ผิดกฎหมายเข้าสู่ระบบ traceability ของ EUDR เท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างคุณธรรมและรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมายในระยะยาว

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : สำนักงานปลัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, กรมป่าไม้

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.)

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ

สำนักงานตำรวจแห่งชาติ

(3) การพัฒนาระบบข้อมูลจากภาครัฐเพื่อสนับสนุนการจัดทำ Due Diligence และการประเมินความเสี่ยงตามข้อกำหนดของ EUDR เนื่องจากการจัดทำ Due Diligence ตามข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR จำเป็นต้องอาศัยข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่แสดงถึงการปฏิบัติตามกฎหมาย 8 ประเภที่เกี่ยวข้อ ได้แก่ กฎหมายที่ดิน กฎหมายป่าไม้ กฎหมายสิ่งแวดล้อม กฎหมายแรงงาน กฎหมายสิทธิมนุษยชน กฎหมายภาษีอากร กฎหมายว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับถิ่นที่อยู่หรือสิทธิชุมชน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการประกอบการประเมินความเสี่ยง (Risk Assessment) ว่าสินค้าหรือวัตถุดิบนั้นมีความเป็นไปได้ที่จะละเมิดข้อกำหนดของ EU หรือไม่ ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐควรมีบทบาทเชิงรุกในการพัฒนาระบบฐานข้อมูลหรือกลไกกลางที่รองรับการให้บริการตรวจสอบและออกคำรับรองเกี่ยวกับการปฏิบัติตามกฎหมายในแต่ละด้านแก่ผู้ประกอบการที่ต้องการจัดทำ Due Diligence Statement อย่างถูกต้องตามกฎหมาย นอกจากนี้ ยังควรพิจารณาการปรับปรุงหรือแก้ไขกฎระเบียบภายในที่อาจเป็นอุปสรรคต่อการเปิดเผยหรือเข้าถึงข้อมูล เช่น กฎระเบียบเกี่ยวกับการขอสำเนาเอกสารทางราชการ การจำกัดสิทธิ์การเข้าถึงข้อมูลภาครัฐ หรือกระบวนการตรวจสอบที่ซับซ้อนและใช้เวลานาน ซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ภาคเอกชนไม่สามารถประเมินความเสี่ยงได้อย่างครบถ้วนและทันเวลา หากไม่มีการสนับสนุนเชิงโครงสร้างจากภาครัฐ การดำเนินการตาม EUDR จะตกอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ส่งออกแต่เพียงลำพัง โดยขาดเครื่องมืออ้างอิงที่น่าเชื่อถือและถูกต้องตามกฎหมาย ดังนั้น การปรับปรุงระบบข้อมูล การเปิดช่องทางให้บริการ และการแก้ไขกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นสิ่งจำเป็นเร่งด่วนในการสนับสนุนภาคเอกชนให้สามารถปฏิบัติตามกฎหมายระหว่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ โปร่งใส และลดความเสี่ยงในระดับประเทศ

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน กรมโรงงานอุตสาหกรรม

กรมสรรพากร กรมศุลกากร สำนักงานสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

ระยะกลางถึงยาว (1-3 ปี)

(1) การพัฒนาต่อ ยอดระบบ Due Diligence สู่ระบบฐานข้อมูลเพื่อส่งเสริมการผลิตและการตลาดที่โปร่งใสและยั่งยืน การจัดทำระบบ Due Diligence ภายใต้ข้อกำหนดของกฎหมาย EUDR ไม่ควรถูกมองเพียงในฐานะภาระทางเทคนิคหรือเครื่องมือเพื่อป้องกันการถูกตัดสิทธิ์ทางการค้าเท่านั้น แต่ควรใช้เป็นโอกาสในการพัฒนาและต่อยอดเป็น “ระบบฐานข้อมูลกลาง” ที่สามารถสะท้อนความโปร่งใสและความรับผิดชอบต่อห่วงโซ่การผลิตในประเทศไทยได้อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในมิติของการผลิตที่ไม่ตัดไม้ทำลายป่า และไม่ละเมิดกฎหมายหรือสิทธิมนุษยชน ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็น ข้อได้เปรียบทางการตลาด และสร้างภาพลักษณ์เชิงบวกของสินค้าไทย ในเวทีการค้าโลกได้อย่างมีนัยสำคัญ

ระบบฐานข้อมูลดังกล่าวควรมีโครงสร้างที่สามารถรวบรวมและแสดงข้อมูลด้านแหล่งที่มาของสินค้า การปฏิบัติตามกฎหมายในทุกมิติ เช่น ที่ดิน แรงงาน ภาษี สิ่งแวดล้อม และสิทธิมนุษยชน รวมถึงข้อมูลภูมิสารสนเทศของแหล่งผลิต พฤติกรรมการผลิตที่ยั่งยืน การจัดการผลผลิตที่ไม่ใช้พื้นที่ป่า ตลอดจนมาตรฐานการรับรองที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเหล่านี้จะไม่เพียงช่วยลดต้นทุนในการตรวจสอบซ้ำในอนาคต แต่ยังสามารถนำไปใช้ในการ วางแผนพัฒนาตลาดเชิงกลยุทธ์ เช่น การสร้างแบรนด์ “สินค้ายั่งยืนจากแหล่งผลิตที่โปร่งใส” การเจาะตลาดพรีเมียมในประเทศที่ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อม หรือการใช้เป็นจุดขายในระบบการค้าแบบ B2B ที่ต้องการแสดงหลักฐานความยั่งยืนต่อผู้บริโภค

นอกจากนี้ ระบบฐานข้อมูลที่ดีจะช่วยให้ภาครัฐสามารถใช้ในการกำหนดนโยบาย ส่งเสริมการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และ พัฒนาระบบสนับสนุนเกษตรกรหรือผู้ประกอบการที่มีความพร้อมเข้าสู่ระบบการผลิตเชิงรับผิดชอบต่อได้อย่างตรงจุด ทั้งยังสามารถนำไปสู่การยกระดับระบบการผลิตของประเทศให้สอดคล้องกับแนวโน้มความต้องการของตลาดโลกในระยะยาวได้อย่างยั่งยืน

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงพาณิชย์

(2) การส่งเสริมการพัฒนา “โกโก้” และ “กาแฟ” ให้เป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศอย่างครบวงจร โกโก้และกาแฟเป็นพืชที่มีศักยภาพสูงของประเทศไทย ทั้งในแง่ของความเหมาะสมทางภูมิประเทศ ความหลากหลายทางพันธุกรรม และความต้องการของตลาดที่เพิ่มขึ้นในระดับโลก โดยเฉพาะในกลุ่มตลาดเฉพาะ (niche market) เช่น ผลิตภัณฑ์ออร์แกนิก เมล็ดกาแฟพรีเมียม หรือช็อกโกแลตท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมามีการพัฒนาในประเทศยังประสบปัญหา “การขาดการส่งเสริมอย่างครบวงจร” ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ จนถึงปลายน้ำ ทำให้ศักยภาพของพืชทั้งสองชนิดยังไม่ได้รับการผลักดันอย่างเต็มที่ ดังนั้นจึงควรมีข้อเสนอแนะเพื่อยกระดับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ดังนี้

(1) การพัฒนาต้นน้ำ (เกษตรกรและการผลิต)

- ส่งเสริมการจัดตั้งแปลงต้นแบบและศูนย์เรียนรู้ด้านการปลูกและดูแลพืชโกโก้/กาแฟที่ถูกต้องตามหลักเกษตรยั่งยืน
- คัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมกับพื้นที่ ให้ผลผลิตและคุณภาพสูง ทนโรค และสอดคล้องกับความต้องการตลาด
- สนับสนุนการรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง สร้างระบบรับรองคุณภาพแบบกลุ่ม (Group Certification)
- ส่งเสริมการปลูกพืชได้ร่มเงา (Agroforestry) เพื่อลดการบุกรุกพื้นที่ป่าและสอดคล้องกับแนวทาง EUDR

(2) การพัฒนาปลายน้ำ (แปรรูปและระบบมาตรฐาน)

- สนับสนุนการจัดตั้งโรงแปรรูปขนาดชุมชน และพัฒนากระบวนการหมัก ตาก คั่ว และเก็บรักษาอย่างมีมาตรฐาน
- จัดอบรมการแปรรูปและการเพิ่มมูลค่า เช่น การทำช็อกโกแลตเบื้องต้น หรือการคั่วเมล็ดกาแฟแบบพิเศษ (specialty coffee)
- ส่งเสริมการขอรับรองมาตรฐาน เช่น GAP, Organic, Fairtrade เพื่อเพิ่มมูลค่าและความน่าเชื่อถือในตลาด
- พัฒนาเครื่องมือดิจิทัลเพื่อช่วยจัดการข้อมูลการผลิตและตรวจสอบย้อนกลับ (traceability) ให้สอดคล้องกับแนวโน้มการค้าโลก

(3) การพัฒนาปลายน้ำ (ตลาดและการสร้างมูลค่าเพิ่ม)

- พัฒนาแบรนด์สินค้าโกโก้และกาแฟท้องถิ่น โดยเน้นเรื่องแหล่งที่มา (origin) และเรื่องราวของผู้ผลิต เพื่อเข้าสู่ตลาดพรีเมียม

- เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น การจัดกิจกรรม “ชิมกาแฟ ชมสวน โกโก้” เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม
- สนับสนุนการเข้าร่วมงานแสดงสินค้าในระดับประเทศและต่างประเทศ เพื่อเปิดตลาดและสร้างเครือข่ายการค้า
- พัฒนาแพลตฟอร์มออนไลน์สำหรับขายตรงจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภค ช่วยลดช่องว่างของระบบค้าปลีกและกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม

(4) การจัดทำนโยบายและกลไกสนับสนุน

- จัดทำ “แผนแม่บทพัฒนาโกโก้และกาแฟไทย” อย่างบูรณาการ มีเป้าหมายระยะสั้น-กลาง-ยาว และหน่วยงานรับผิดชอบชัดเจน
- จัดสรรงบประมาณสำหรับการวิจัย พัฒนา และส่งเสริมทั้งในด้านวิชาการ เทคโนโลยี และการตลาด
- จัดตั้ง “คณะกรรมการส่งเสริมพืชศักยภาพใหม่” เพื่อขับเคลื่อนการยกระดับโกโก้และกาแฟให้เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของประเทศ
- ผนวกแนวนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและกฎหมายการค้าสากล (เช่น EUDR) เข้าไว้ในทุกขั้นตอนของห่วงโซ่การผลิตและการค้าของพืชทั้งสองชนิด

หน่วยงานรับผิดชอบหลัก : กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ
สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม